

**ДЕРЖАНЕ АГЕНТСТВО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ
УКРАЇНИ
(ДАВРІ)**

**РАМКОВА ПОЛІТИКА ПЕРЕСЕЛЕННЯ
ДЛЯ ПРОЄКТІВ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ
(RESETTLEMENT POLICY FRAMEWORK)**

Розроблено відповідно до вимог:

- Конституція України.
- Земельний кодекс України.
- Закон України “Про відчуження земельних ділянок, інших об’єктів нерухомого майна, що на них розміщені, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності”.
- Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність”.
- Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно”
- Environmental and Social Policy (ESP) 2024 Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD). ESR5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ ESR5 Придбання землі, обмеження на землекористування та вимушене переселення.
- EIB Environmental and Social Standards. Standard 6: Involuntary Resettlement/ Екологічні та соціальні стандарти ЄІБ. Стандарт 6: Вимушене переселення.
- Світовий банк (WB) Environmental and Social Framework (ESF) Environmental and Social Standard ESS5: Land Acquisition, Restrictions on Land Use and Involuntary Resettlement/ Екологічний та соціальний стандарт Екологічної та соціальної рамкової програми (ESF) ESS5: Придбання землі, обмеження землекористування та вимушене переселення.
- інші нормативні акти у сфері земельних відносин та відшкодування збитків

Організаційно-правовий статус документа:

Нормативний документ внутрішнього користування (RESETTLEMENT POLICY FRAMEWORK)

Версія: 1.0

Статус: _____/ЗАТВЕРДЖЕНО

Рік: 2026

Погоджено:

(посада, ПІБ, підпис, дата)

Погоджено:

(посада, ПІБ, підпис, дата)

Розроблено: ДП «ГРУПА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ВІДНОВЛЕННЯ»

Перевірив:

(посада, ПІБ, підпис, дата)

Відповідальний за впровадження:

(посада, ПІБ, підпис, дата)

Затверджено:

Наказом Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України
від «_____» _____ 2026 року №_____

НАКАЗ

м. Київ

" ____ " _____ 2026 р.

№ _____

**ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ РАМКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ДЛЯ ПРОЄКТІВ
ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ**

(Resettlement Policy Framework, RPF)

Відповідно до:

Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Земельного кодексу України, Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність», Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», Закону України «Про публічні закупівлі», керуючись Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 439 «Про затвердження Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України»,

а також з урахуванням вимог міжнародних фінансових інституцій, зокрема:

- Environmental and Social Policy (ESP) 2024 Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD). ESR5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ ESR5 Придбання землі, обмеження на землекористування та вимушене переселення.
- EIB Environmental and Social Standards. Standard 6: Involuntary Resettlement/ Екологічні та соціальні стандарти ЄІБ. Стандарт 6: Вимушене переселення.
- Світовий банк (WB) Environmental and Social Framework (ESF) Environmental and Social Standard ESS5: Land Acquisition, Restrictions on Land Use and Involuntary Resettlement/ Екологічний та соціальний стандарт Екологічної та соціальної рамкової програми (ESF) ESS5: Придбання землі, обмеження землекористування та вимушене переселення.

з метою забезпечення належного управління процесами вилучення земель, обмеження користування землею, компенсації та відновлення засобів існування осіб, які можуть зазнати впливу під час реалізації проєктів відновлення та розвитку інфраструктури,

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити РАМКОВУ ПОЛІТИКУ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ДЛЯ ПРОЄКТІВ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ (Resettlement Policy Framework, RPF), версія 1.0, 2026 року, що додається.
2. Встановити, що Рамкова політика переселення є рамковим корпоративним документом, який визначає принципи та процедури управління процесами:

- вилучення земельних ділянок під час реалізації проєктів відновлення та розвитку інфраструктури;
 - обмеження користування земельними ресурсами під час реалізації проєктів відновлення та розвитку інфраструктури;
 - компенсації за втрату майна та джерел доходу під час реалізації проєктів відновлення та розвитку інфраструктури;
 - відновлення соціально-економічних умов осіб, на яких впливає проєкт під час реалізації проєктів відновлення та розвитку інфраструктури;
- та застосовується під час реалізації проєктів будівництва, капітального ремонту, реконструкції та відновлення транспортної та іншої інфраструктури, що впроваджуються ДАВРІ із залученням міжнародних фінансових установ.

3. Встановити, що документ є обов'язковим для застосування:

- структурними підрозділами ДАВРІ;
- уповноваженими підрозділами управління проєктами ДП «ГРУПА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ВІДНОВЛЕННЯ»;
- підрядними організаціями, консультантами та технічним наглядом, які беруть участь у реалізації інфраструктурних проєктів із залученням міжнародних фінансових установ.

4. Визначити, що на основі Рамкової політики переселення для кожного окремого проєкту, у разі необхідності, розробляються Плани дій з переселення (Resettlement Plans, RP) або скорочені плани переселення (Abbreviated Resettlement Plans) відповідно до вимог міжнародних фінансових інституцій.

5. Визначити відповідальним за впровадження Рамкової політики переселення:

(посада, ПІБ)

6. Контроль за виконанням цього наказу покласти на:

(посада, ПІБ)

Голова

**ДЕРЖАВНОГО АГЕНТСТВА ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ
УКРАЇНИ**

_____ (підпис, ПІБ)

М.П.

РЕЄСТРАЦІЙНА КАРТКА НОРМАТИВНОГО ДОКУМЕНТА ВНУТРІШНЬОГО КОРИСТУВАННЯ ДАВРІ

1. Найменування документа:

РАМКОВА ПОЛІТИКА ПЕРЕСЕЛЕННЯ ДЛЯ ПРОЄКТІВ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ
(Resettlement Policy Framework, RPF)

2. Тип документа:

Нормативний документ внутрішнього користування
(Internal Resettlement Policy Framework)

3. Класифікація:

- Управління земельними ресурсами / Land Acquisition Management.
- Переселення та відновлення засобів існування / Resettlement & Livelihood Restoration.
- Соціальні ризики та впливи / Social Risk & Impact Management.
- Компенсації та відшкодування / Compensation & Entitlements.
- Залучення зацікавлених сторін / Stakeholder Engagement
- Механізм розгляду скарг / Grievance Redress Mechanism (GRM)
- Захист вразливих груп населення / Vulnerable Groups Protection
- Моніторинг та звітність / Monitoring & Reporting

4. Реєстраційний номер:

_____ / RPF / 2026

5. Версія:

1.0

6. Дата затвердження:

“ ___ ” _____ 2026

7. Дата введення в дію:

“ ___ ” _____ 2026

8. Підстава розроблення:

Вимоги міжнародних фінансових організацій та донорів, зокрема:

- Environmental and Social Policy (ESP 2024) Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD) Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення
- Environmental and Social Standards Європейського інвестиційного банку (EIB)
- Національне законодавство України у сфері земельних відносин та відшкодування збитків.

9. Розробник документа:

ДП «ГРУПА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ВІДНОВЛЕННЯ»;

10. Відповідальний за ведення документа:

(посада, ПІБ)

11. Особи, які погодили документ:

(ПІБ, посада)

(ПІБ, посада)

(ПІБ, посада)

(ПІБ, посада)

12. Сфера застосування:

Інфраструктурні проекти з будівництва, реконструкції та відновлення транспортної та іншої інфраструктури, що реалізуються Державним агентством відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ) із залученням міжнародних фінансових організацій.

13. Порядок внесення змін:

Зміни до документа реєструються окремим наказом ДАВРІ з присвоєнням нового номера версії (1.1, 1.2, 2.0 тощо) та публікацією оновленої редакції документа на сайті ДАВРІ.

Оновлення Рамкової політики переселення може здійснюватися у разі:

- змін у національному законодавстві;
- змін у політиках та стандартах міжнародних фінансових організацій;
- змін в організаційній структурі ДАВРІ;
- необхідності врахування практичного досвіду реалізації інфраструктурних проєктів.

14. Термін зберігання:

Постійно / електронний архів — не менше 5 років після завершення останнього проєкту, до якого застосовується документ.

15. Контакт для питань щодо документа:

(телефон, e-mail, відповідальна посадова особа)

Підпис відповідальної особи

М.П.

1	Зміст	
2	ВСТУП	11
3	Мета та завдання Рамкової політики переселення	13
3.1	Основна мета документа	13
3.2	Масштаб і характер інфраструктурних проєктів відновлення	14
3.3	Необхідність створення Рамкової політики переселення	15
3.4	Узгодження національного законодавства з вимогами міжнародних фінансових організацій	16
4	Основні принципи політики переселення	18
4.1	Уникнення або мінімізація переселення	18
4.2	Компенсація за принципом повної відновної вартості (Replacement Cost).....	19
4.3	Відновлення засобів існування осіб, на яких впливає проєкт	20
4.4	Пріоритетний захист вразливих груп	21
4.5	Прозорість процесів та консультації з громадськістю	22
4.6	Забезпечення справедливого доступу до механізмів оскарження	23
5	Законодавча та нормативна база	25
5.1	Національне законодавство	25
5.2	Стандартні практики та процеси придбання земельних ділянок	28
5.3	Міжнародні стандарти	29
5.4	Порівняння вимог ЄБРР та ЄІБ щодо вимушеного переселення та законодавства України і заходи для урахування розбіжностей	35
6	Інституційні механізми реалізації політики переселення	39
6.1	Роль ДАВРІ	39
6.2	Роль ГУП Відновлення	40
6.3	Роль місцевих органів влади	42
6.4	Роль незалежних оцінювачів	43
6.5	Роль консультантів та технічного нагляду	43
6.6	Оцінка впливу та оцінка втрат	44
	6.6.1 Потенційні впливи 44	
	6.6.2 Процедури для оцінки впливу 44	
	6.6.3 Оцінка збитків 46	
7	Визначення осіб, на яких впливає Проєкт та критерії прийнятності	48
7.1	Категорії осіб, на яких впливає проєкт	48
7.2	Власники земельних ділянок	49

7.3	Орендарі та користувачі.....	49
7.4	Бізнес та економічна діяльність.....	50
8	Принципи оцінки активів і компенсації.....	51
8.1	Методологія оцінки активів.....	51
8.2	Компенсація за землю	52
8.3	Компенсація за будівлі та споруди	52
8.4	Компенсація за втрату доходів.....	53
8.5	Компенсація за сільськогосподарські культури та дерева	53
8.6	Матриця прав на компенсацію (Entitlement Matrix)	54
9	Відновлення засобів існування.....	57
9.1	СТРАТЕГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗАСОБІВ ДО ІСНУВАННЯ	57
9.2	Підтримка домогосподарств, на які впливає проект.....	58
9.3	Відновлення економічної діяльності	58
9.4	Допомога вразливим групам	59
9.5	Соціальні програми підтримки	59
10	Планування переселення.....	61
10.1	Скринінг соціальних впливів.....	61
10.2	Підготовка Планів переселення (Resettlement Plans)	62
10.3	Скорочені плани переселення (Abbreviated RP).....	63
10.4	Етапи підготовки Плану переселення (RP)	64
10.5	Затвердження документів міжнародними фінансовими організаціями	65
11	Консультації із зацікавленими сторонами.....	66
11.1	Ідентифікація стейкхолдерів	66
11.2	Проведення консультацій	67
11.3	Розкриття інформації.....	68
11.4	Участь громад у процесі прийняття рішень	68
12	Корінні народи.....	70
13	Культурна спадщина.....	71
14	Механізм розгляду скарг (Grievance Redress Mechanism – GRM)	72
14.1	Загальна структура механізму.....	73
14.2	Процедура подання скарг.....	73
14.3	Строки розгляду.....	74
14.4	Процедура апеляції.....	75

15	Моніторинг та звітність.....	76
15.1	Внутрішній моніторинг	76
15.2	Незалежний моніторинг.....	77
15.3	Показники ефективності.....	77
15.4	Звітність перед міжнародними фінансовими організаціями.....	78
16	Бюджетування та фінансування.....	79
16.1	Джерела фінансування компенсацій.....	79
16.2	Формування бюджету заходів переселення	80
16.3	Управління фінансовими ресурсами	81
17	Порядок оновлення документа.....	83
17.1	Підстави для перегляду RPF.....	83
17.2	Процедура внесення змін.....	84
17.3	Узгодження з міжнародними фінансовими організаціями.....	85
18	Розкриття інформації.....	86
18.1	Публікація документа	86
18.2	Доступ громадськості до інформації	87
18.3	Розміщення документа на сайті ДАВРІ	87
18.4	Контактні відомості.....	88

СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ

ЄБРР	Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄІБ	Європейський інвестиційний банк
РРФ	Рамкова політика переселення (Resettlement Policy Framework)
ГУП	ДП «ГРУПА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ВІДНОВЛЕННЯ»
ДАРВІ	ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ
МФО	Рамкова політика переселення (Resettlement Policy Framework) Міжнародні фінансові організації
GRM	Механізм розгляду скарг (Grievance Redress Mechanism)
RP	План переселення (Resettlement Plan)
ОВП	Особи, на яких впливає проект

2 ВСТУП

Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та який забезпечує реалізацію державної політики у сфері відновлення, розвитку та модернізації об'єктів транспортної, соціальної та іншої критичної інфраструктури.

У зв'язку з необхідністю відновлення пошкоджених внаслідок збройної агресії об'єктів інфраструктури, а також модернізації транспортної мережі та розвитку логістичних коридорів, ДАВРІ реалізує масштабні інфраструктурні проекти, у тому числі за фінансової підтримки міжнародних фінансових організацій (МФО), таких як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Світовий банк та інші міжнародні партнери розвитку.

Реалізація інфраструктурних проектів може супроводжуватися необхідністю вилучення земельних ділянок для суспільних потреб, обмеженням користування земельними ресурсами, переміщенням об'єктів нерухомого майна або тимчасовим чи постійним впливом на соціально-економічні умови проживання та господарської діяльності населення. У таких випадках важливим завданням є забезпечення прозорих, справедливих та соціально відповідальних процедур управління процесами вилучення земель та переселення.

З метою забезпечення системного підходу до управління такими процесами, а також дотримання вимог національного законодавства України та міжнародних стандартів у сфері екологічного і соціального управління, ДАВРІ розробило Рамкову політику переселення для проектів відновлення та розвитку інфраструктури України (Resettlement Policy Framework, RPF).

Цей документ встановлює основні принципи, підходи та процедури управління питаннями вилучення земель, обмеження користування землею та вимушеного переселення, що можуть виникати під час підготовки та реалізації інфраструктурних проектів. Рамкова політика переселення забезпечує узгодження національного законодавства України з вимогами міжнародних фінансових інституцій, зокрема Екологічної та соціальної політики Європейського банку реконструкції та розвитку (Environmental and Social Policy, ESP 2024), включаючи Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення, а також відповідними екологічними та соціальними стандартами інших міжнародних фінансових організацій.

Рамкова політика переселення є рамковим документом, який застосовується до всіх інфраструктурних проектів, що реалізуються ДАВРІ із залученням міжнародних фінансових установ або інших джерел фінансування, у випадках коли реалізація

проєктів може призвести до вилучення земель, обмеження користування землею або переселення населення. На основі цього документа для конкретних проєктів, за необхідності, розробляються спеціалізовані Плани переселення (Resettlement Plans) або інші відповідні документи, що деталізують заходи з компенсації, відновлення джерел існування та соціального захисту осіб, на яких впливає проєкт.

Таким чином, впровадження Рамкової політики переселення спрямоване на забезпечення соціальної справедливості, мінімізацію негативних соціально-економічних наслідків для населення та підвищення прозорості й ефективності реалізації інфраструктурних проєктів відновлення та розвитку України.

3 Мета та завдання Рамкової політики переселення

3.1 Основна мета документа

Основною метою Рамкової політики переселення для проєктів відновлення та розвитку інфраструктури України (Resettlement Policy Framework, RPF) є встановлення єдиних принципів, процедур та інституційних механізмів управління процесами вилучення земельних ділянок, обмеження користування землею, а також тимчасового або постійного переміщення осіб, які можуть виникати під час підготовки та реалізації інфраструктурних проєктів, що впроваджуються Державним агентством відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ).

Рамкова політика переселення поширюється на приватних землевласників, чії землі будуть постійно або тимчасово зазнавати впливу дій реалізації інфраструктурного Проєкту, що може супроводжуватися вилученням землі, необхідної для імплементації Проєкту/субпроєктів. Це також стосується осіб, які орендують землі приватної або державної власності або тих, хто не має зареєстрованих чи законних прав на землю, якою вони користуються, і на яких буде негативний вплив в результаті Проєкту/субпроєктів. Проте Рамкова політика переселення не поширюється на державні землі, які передаються від одного органу влади України до іншого або використовуються тимчасово під час будівельних робіт, якщо передача чи використання не спричиняє негативного впливу на третіх осіб.

Документ спрямований на забезпечення того, щоб реалізація інфраструктурних проєктів здійснювалася із дотриманням принципів соціальної справедливості, прозорості та належного захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, на яких можуть впливати процеси вилучення земель або обмеження користування земельними ресурсами.

Рамкова політика переселення визначає загальні підходи до планування, підготовки та реалізації заходів, пов'язаних із компенсацією втрат майна, відновленням джерел доходів і засобів існування осіб, на яких впливає проєкт, а також із забезпеченням належного рівня консультацій із зацікавленими сторонами та доступу до механізмів розгляду скарг.

Документ також покликаний забезпечити узгодження процедур управління питаннями вилучення земель та переселення з вимогами законодавства України та міжнародними стандартами у сфері екологічного та соціального управління, зокрема вимогами Екологічної та соціальної політики Європейського банку реконструкції та розвитку (Environmental and Social Policy, ESP 2024), включаючи Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення, а також відповідними стандартами інших міжнародних фінансових організацій, що можуть брати участь у фінансуванні інфраструктурних проєктів.

Крім того, Рамкова політика переселення створює основу для підготовки спеціалізованих документів на рівні окремих проєктів, зокрема Планів переселення (Resettlement Plans), які деталізують конкретні заходи щодо управління соціальними

впливами, компенсації та відновлення соціально-економічних умов осіб, на яких впливає проект, у межах реалізації відповідних інфраструктурних проєктів.

3.2 Масштаб і характер інфраструктурних проєктів відновлення

Внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України значна частина транспортної, соціальної та іншої критичної інфраструктури зазнала руйнувань або суттєвих пошкоджень. За оцінками міжнародних та національних інституцій, зокрема Уряду України, Світового банку, Європейської Комісії та Організації Об'єднаних Націй у рамках спільної оцінки збитків і потреб відновлення (Rapid Damage and Needs Assessment, RDNA), потреби у відновленні інфраструктури України мають системний та довгостроковий характер і охоплюють значні території держави. Одночасно процес відновлення інфраструктури України відбувається в умовах активної реалізації курсу на європейську інтеграцію та набуття Україною статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. У цьому контексті відновлення інфраструктури має здійснюватися із урахуванням вимог та стандартів Європейського Союзу, принципів сталого розвитку, екологічної та соціальної відповідальності, а також необхідності гармонізації національного законодавства з правом ЄС (*acquis communautaire*). Такий підхід передбачає модернізацію інфраструктури відповідно до європейських стандартів управління, безпеки, екологічного захисту та соціальних гарантій, що є важливою передумовою майбутньої інтеграції України до єдиного економічного та інфраструктурного простору Європейського Союзу.

У цьому контексті Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ) виконує ключову роль у плануванні, координації та реалізації проєктів відновлення, реконструкції та розвитку транспортної і логістичної інфраструктури, а також інших об'єктів державної та комунальної інфраструктури.

До основних типів інфраструктурних проєктів, що реалізуються або плануються до реалізації за участю ДАВРІ, належать:

- відновлення та реконструкція автомобільних доріг;
- будівництво, реконструкція та модернізація мостів і шляхопроводів;
- відновлення об'єктів прикордонної інфраструктури та пунктів пропуску через державний кордон;
- розвиток транспортних коридорів та логістичних вузлів;
- реконструкція та модернізація об'єктів соціальної інфраструктури, що постраждали внаслідок бойових дій;
- реалізація інфраструктурних проєктів, спрямованих на підвищення стійкості транспортної системи та інтеграцію з європейською транспортною мережею.

Реалізація зазначених проєктів часто передбачає виконання масштабних будівельних та інженерних робіт, які можуть включати будівництво нових об'єктів інфраструктури, розширення існуючих транспортних коридорів, зміну трасування доріг або модернізацію інженерних споруд. У низці випадків такі заходи можуть потребувати вилучення земельних ділянок для суспільних потреб, обмеження користування земельними ресурсами або переміщення об'єктів нерухомого майна.

З огляду на масштаб та складність таких проєктів, а також на залучення фінансування міжнародних фінансових організацій, реалізація інфраструктурних

проектів повинна здійснюватися із дотриманням сучасних стандартів екологічного та соціального управління. Це передбачає, зокрема, застосування системних підходів до управління соціальними ризиками та впливами, пов'язаними з вилученням земель, обмеженням доступу до ресурсів або необхідністю переселення.

У зв'язку з цим Рамкова політика переселення (Resettlement Policy Framework, RPF) встановлює загальні принципи та процедури управління такими процесами для всіх відповідних проектів, що реалізуються ДАВРІ, та забезпечує узгодження національних процедур з вимогами міжнародних фінансових організацій, зокрема Екологічної та соціальної політики Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024) та інших міжнародних стандартів у сфері управління процесами вилучення земель і переселення.

3.3 Необхідність створення Рамкової політики переселення

Національне законодавство України регулює питання відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та відшкодування збитків власникам і користувачам земель. Водночас інфраструктурні проекти, що реалізуються із залученням фінансування міжнародних фінансових організацій, потребують також дотримання міжнародних екологічних та соціальних стандартів, які встановлюють додаткові вимоги до управління процесами вилучення земель та переселення населення. Зокрема, Екологічна та соціальна політика Європейського банку реконструкції та розвитку (Environmental and Social Policy, ESP 2024) та відповідна Вимога до результативності 5 (Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення) передбачають необхідність уникнення або мінімізації примусового переселення, забезпечення компенсації за принципом повної відновної вартості, а також відновлення або покращення соціально-економічних умов осіб, на яких впливає проект.

У зв'язку з цим виникає необхідність запровадження єдиного системного підходу до управління питаннями вилучення земель, обмеження користування земельними ресурсами та переселення населення в межах усіх інфраструктурних проектів, що реалізуються ДАВРІ. Рамкова політика переселення (Resettlement Policy Framework, RPF) створює нормативну та процедурну основу для забезпечення узгодженості дій між усіма учасниками процесу реалізації проектів, визначає основні принципи компенсації та відновлення засобів існування осіб, на які впливає проект, а також встановлює порядок підготовки спеціалізованих документів на рівні конкретних проектів.

Таким чином, розроблення та впровадження Рамкової політики переселення є необхідною умовою для забезпечення соціально відповідальної реалізації інфраструктурних проектів, підвищення прозорості процедур вилучення земель, належного захисту прав осіб, на які впливає проект, та дотримання вимог національного законодавства України і міжнародних фінансових інституцій.

3.4 Узгодження національного законодавства з вимогами міжнародних фінансових організацій

Реалізація інфраструктурних проєктів відновлення та розвитку в Україні дедалі частіше здійснюється із залученням фінансової підтримки міжнародних фінансових організацій (МФО), зокрема Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейського інвестиційного банку (ЄІБ), Світового банку та інших міжнародних партнерів розвитку. Надання фінансування такими інституціями передбачає обов'язкове дотримання їхніх екологічних та соціальних стандартів, які регулюють управління потенційними впливами проєктів на довкілля та суспільство.

У сфері управління питаннями вилучення земельних ділянок, обмеження користування земельними ресурсами та переселення населення ключовими міжнародними стандартами є вимоги Екологічної та соціальної політики Європейського банку реконструкції та розвитку (Environmental and Social Policy, ESP 2024), зокрема: Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення). Аналогічні підходи також застосовуються у стандартах інших міжнародних фінансових організацій, включаючи Environmental and Social Standards Європейського інвестиційного банку та Environmental and Social Framework Світового банку.

Національне законодавство України містить правові механізми регулювання відчуження земельних ділянок для суспільних потреб, компенсації збитків власникам і користувачам земель, а також оцінки майна. Основні положення у цій сфері визначені Конституцією України, Земельним кодексом України, Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», а також іншими нормативно-правовими актами.

Водночас міжнародні стандарти МФО передбачають більш комплексний підхід до управління соціальними наслідками вилучення земель та переселення. Зокрема, вони передбачають:

- необхідність уникнення або мінімізації примусового переселення на етапі планування проєктів;
- проведення оцінки соціальних впливів;
- забезпечення компенсації за принципом повної відновної вартості (replacement cost);
- впровадження заходів з відновлення засобів існування осіб, на яких впливає проєкт;
- проведення систематичних консультацій із зацікавленими сторонами;
- створення доступних механізмів розгляду скарг.

У зв'язку з цим Рамкова політика переселення (Resettlement Policy Framework, RPF) забезпечує узгодження процедур, що застосовуються під час реалізації інфраструктурних проєктів Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ), із вимогами міжнародних фінансових організацій. Документ визначає механізми адаптації національних процедур до міжнародних стандартів та встановлює єдині підходи до підготовки та реалізації заходів, пов'язаних із вилученням земель, компенсацією втрат та відновленням соціально-економічних умов осіб, на яких впливає проєкт.

Таким чином, впровадження Рамкової політики переселення сприяє забезпеченню відповідності інфраструктурних проєктів вимогам як національного законодавства України, так і міжнародних стандартів, що є необхідною умовою для ефективної реалізації проєктів за участю міжнародних фінансових організацій.

4 Основні принципи політики переселення

4.1 Уникнення або мінімізація переселення

Одним із ключових принципів Рамкової політики переселення для проєктів відновлення та розвитку інфраструктури України є максимальне уникнення або, у випадку неминучості, мінімізація примусового переселення та вилучення земельних ділянок. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам управління соціальними ризиками та впливами, зокрема вимогам Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024), Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення.

На етапі планування та підготовки інфраструктурних проєктів Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ) та залучені виконавці повинні здійснювати комплексний аналіз альтернативних технічних, просторових та інженерних рішень з метою запобігання або мінімізації необхідності вилучення земельних ділянок і переміщення населення.

З цією метою під час підготовки та проєктування інфраструктурних проєктів застосовуються такі підходи:

- аналіз альтернативних варіантів трасування інфраструктурних об'єктів, розташування будівель та інженерних споруд;
- використання наявних транспортних коридорів та інфраструктурних територій, де це можливо;
- оптимізація технічних рішень для зменшення площі вилучення земель;
- використання державних або комунальних земельних ділянок у пріоритетному порядку;
- впровадження інженерних та планувальних рішень, що дозволяють уникнути переміщення житлових будівель або об'єктів підприємницької діяльності.

У випадках, коли повне уникнення вилучення земель або переселення є технічно неможливим, відповідні заходи повинні бути спрямовані на максимальне зменшення кількості осіб, на яких впливає проєкт, та масштабів соціально-економічних впливів. Це досягається шляхом застосування оптимальних проєктних рішень, проведення консультацій із зацікавленими сторонами та врахування соціальних аспектів на ранніх етапах планування.

Застосування принципу уникнення або мінімізації переселення є важливою складовою забезпечення соціальної сталості інфраструктурних проєктів та сприяє зниженню потенційних соціальних ризиків, підвищенню прийнятності проєктів для місцевих громад і забезпеченню відповідності міжнародним стандартам екологічного та соціального управління.

4.2 Компенсація за принципом повної відновної вартості (Replacement Cost)

Одним із ключових принципів Рамкової політики переселення є забезпечення справедливої та повної компенсації особам, на яких впливає проект, за втрачені активи та ресурси, що виникають у результаті вилучення земельних ділянок, обмеження користування землею або переміщення об'єктів нерухомого майна під час реалізації інфраструктурних проєктів.

Компенсація здійснюється на основі принципу повної відновної вартості (replacement cost), який передбачає відшкодування вартості активів у розмірі, достатньому для придбання або відновлення аналогічного майна без врахування фізичного зносу та без відрахування будь-яких транзакційних витрат. Такий підхід відповідає вимогам Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024), зокрема Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення, а також застосовується у стандартах інших міжнародних фінансових організацій.

Відповідно до цього принципу компенсація повинна забезпечувати можливість особам, на яких впливає проект, повністю відновити або покращити свої житлові умови, майновий стан та засоби існування після реалізації проєкту.

Компенсація за принципом повної відновної вартості може включати:

- компенсацію за земельні ділянки, що вилучаються для реалізації проєкту;
- компенсацію за будівлі, споруди та інші об'єкти нерухомості, включаючи житлові та господарські будівлі;
- компенсацію за втрату сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень або інших природних ресурсів;
- компенсацію за втрату або тимчасове обмеження джерел доходу, пов'язаних із використанням земельної ділянки або майна;
- відшкодування витрат, пов'язаних із переселенням, включаючи витрати на переїзд, оформлення прав власності та інші адміністративні витрати.

Оцінка вартості майна та активів, що підлягають компенсації, здійснюється незалежними сертифікованими оцінювачами відповідно до вимог законодавства України та з урахуванням принципів міжнародних стандартів. У випадках, коли національні процедури оцінки не забезпечують компенсацію на рівні повної відновної вартості, застосовуються додаткові механізми компенсації для досягнення рівня відшкодування, передбаченого міжнародними стандартами.

Важливим принципом є те, що компенсація повинна бути надана особам, на яких впливає проект, до моменту вилучення земельної ділянки або переміщення майна, якщо інше не погоджено сторонами відповідно до вимог законодавства та міжнародних стандартів.

Застосування принципу повної відновної вартості забезпечує справедливий підхід до компенсації, сприяє мінімізації соціально-економічних наслідків реалізації інфраструктурних проєктів та відповідає міжнародним вимогам щодо захисту прав осіб, на яких впливає проєкт.

4.3 Відновлення засобів існування осіб, на яких впливає проєкт

Важливим принципом Рамкової політики переселення є забезпечення відновлення або, за можливості, покращення засобів існування осіб, на яких впливає проєкт, у результаті реалізації інфраструктурних проєктів. Цей принцип відповідає міжнародним стандартам управління соціальними впливами, зокрема вимогам Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024), Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення, які передбачають необхідність не лише компенсації за втрачені активи, але й відновлення соціально-економічного становища осіб, на яких впливає проєкт.

У випадках, коли реалізація інфраструктурного проєкту призводить до втрати або обмеження доступу до земельних ресурсів, майна, виробничих потужностей або інших джерел доходу, відповідні заходи повинні бути спрямовані на відновлення економічної діяльності та забезпечення можливості підтримувати рівень життя не нижчий, ніж до початку реалізації проєкту.

Заходи з відновлення засобів існування можуть включати, зокрема:

- складання повного реєстру осіб, які зазнають негативного впливу від реалізації Проєкту, встановлювати кінцеву дату для звернень (cut-off date¹) та містити детальний опис пом'якшувальних заходів щодо мінімізації негативного впливу Проєкту;
- надання компенсації за втрату доходів або прибутку, пов'язаних із використанням земельної ділянки або майна;
- надання альтернативних земельних ділянок або виробничих площ у випадках втрати доступу до ресурсів;
- підтримку у відновленні або переміщенні підприємницької діяльності;
- сприяння у працевлаштуванні або професійному перенавчанню;
- надання консультаційної підтримки щодо відновлення економічної діяльності;
- реалізацію спеціальних заходів підтримки для вразливих груп населення.

¹ Cut-off date – дата(и) рішення про викуп земельних ділянок для суспільних потреб, прийнятих відповідним органом місцевої влади або дата початку опитування. Конкретна кінцева дата для звернень буде вказана в кожному ПДП. У випадку, коли право на активи було отримано після визначення та оприлюднення кінцевої дати звернень (повідомлення надіслані власникам), такі активи не можуть бути предметом компенсації.

Особлива увага приділяється домогосподарствам, для яких земельні ресурси або об'єкти нерухомості є основним джерелом доходу або засобом ведення господарської діяльності. Для таких категорій осіб, на яких впливає проект, можуть передбачатися додаткові заходи підтримки з метою забезпечення стабільності їхнього соціально-економічного становища.

Планування заходів з відновлення засобів існування здійснюється на основі аналізу соціально-економічних умов осіб, на яких впливає проект, та консультацій із зацікавленими сторонами. Конкретні заходи визначаються у відповідних Планах переселення (Resettlement Plans), які розробляються для окремих проєктів у випадках, коли реалізація проєкту передбачає вилучення земель або інші форми економічного переміщення.

Таким чином, забезпечення відновлення засобів існування є важливою складовою соціально відповідальної реалізації інфраструктурних проєктів і спрямоване на мінімізацію довгострокових негативних соціально-економічних наслідків для населення, яке може зазнати впливу внаслідок реалізації проєктів відновлення та розвитку інфраструктури.

4.4 Пріоритетний захист вразливих груп

Одним із важливих принципів Рамкової політики переселення є забезпечення пріоритетного захисту вразливих груп населення, які можуть зазнати непропорційно більшого негативного впливу внаслідок вилучення земельних ділянок, обмеження користування ресурсами або переселення, пов'язаного з реалізацією інфраструктурних проєктів.

Відповідно до міжнародних стандартів управління соціальними ризиками та впливами, зокрема Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024) та Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення, під час планування та реалізації проєктів особлива увага повинна приділятися ідентифікації та підтримці домогосподарств і осіб, які можуть мати обмежені можливості для самостійного відновлення своїх життєвих умов після втрати майна або джерел доходу.

До категорій вразливих груп можуть належати, зокрема:

- домогосподарства з низьким рівнем доходів;
- самотні літні особи;
- особи з інвалідністю;
- багатодітні сім'ї;
- самотні батьки або матері;
- внутрішньо переміщені особи;
- домогосподарства, для яких земельна ділянка або об'єкт нерухомості є основним або єдиним джерелом доходу;

- інші соціально незахищені категорії населення, визначені за результатами соціально-економічного аналізу.

На етапі підготовки інфраструктурних проєктів проводиться соціально-економічне обстеження домогосподарств, на які впливає проєкт, яке дозволяє ідентифікувати вразливі групи та визначити їхні специфічні потреби.

З метою забезпечення належного рівня захисту для таких осіб можуть передбачатися додаткові заходи підтримки, зокрема:

- надання пріоритетного доступу до компенсаційних механізмів;
- допомога у підготовці документів для отримання компенсації;
- організаційна підтримка під час переміщення або переселення;
- додаткові заходи соціальної підтримки;
- спеціальні програми відновлення джерел доходу.

Крім того, процес консультацій із зацікавленими сторонами повинен бути організований таким чином, щоб забезпечити доступність інформації та можливість участі вразливих груп у процесі прийняття рішень, з урахуванням їхніх соціальних, фізичних або економічних обмежень.

Врахування потреб вразливих груп під час планування та реалізації заходів з переселення сприяє забезпеченню соціальної справедливості, мінімізації ризику соціальної ізоляції таких осіб та підвищенню ефективності заходів із відновлення їхніх життєвих умов.

4.5 Прозорість процесів та консультації з громадськістю

Важливим принципом Рамкової політики переселення є забезпечення прозорості процедур прийняття рішень та активної участі громадськості у процесі планування і реалізації інфраструктурних проєктів, що можуть передбачати вилучення земельних ділянок або переселення населення.

Прозорість процесів передбачає своєчасне надання достовірної та доступної інформації про проєкт, його потенційні соціальні впливи, процедури компенсації, права осіб, на яких впливає проєкт, та механізми захисту їхніх інтересів. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам екологічного та соціального управління, зокрема вимогам Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024), а також принципам належного врядування та участі громадськості у прийнятті рішень.

Консультації із зацікавленими сторонами проводяться на всіх ключових етапах підготовки та реалізації інфраструктурних проєктів і спрямовані на забезпечення врахування інтересів місцевих громад та інших сторін, на яких може впливати реалізація проєкту.

До основних елементів процесу консультацій належать:

- ідентифікація зацікавлених сторін, включаючи місцеві громади, власників та користувачів земельних ділянок, представників органів місцевого самоврядування, громадські організації та інші зацікавлені сторони;
- розкриття інформації про проєкт, його можливі соціальні та економічні впливи, а також процедури вилучення земель і компенсації;
- проведення публічних консультацій, зустрічей, обговорень або інших форм взаємодії з громадськістю;
- збір і врахування зауважень та пропозицій, отриманих від зацікавлених сторін;
- документування результатів консультацій та інформування громадськості про прийняті рішення.

Особлива увага приділяється забезпеченню участі вразливих груп населення, для яких можуть бути передбачені спеціальні механізми доступу до інформації та участі у консультаціях.

Інформація про проєкти та заходи, пов'язані з вилученням земель або переселенням, повинна розповсюджуватися у доступній формі та мовою, зрозумілою для місцевого населення. Матеріали можуть оприлюднюватися через офіційні вебсайти, інформаційні стенди, громадські зустрічі та інші комунікаційні канали.

Забезпечення прозорості процесів та проведення належних консультацій із громадськістю сприяє підвищенню рівня довіри до інфраструктурних проєктів, зниженню соціальних ризиків, своєчасному виявленню потенційних проблем та прийняттю більш обґрунтованих управлінських рішень.

4.6 Забезпечення справедливого доступу до механізмів оскарження

Одним із важливих принципів Рамкової політики переселення є забезпечення ефективного, прозорого та доступного механізму подання і розгляду скарг для всіх осіб та сторін, на яких може впливати реалізація інфраструктурних проєктів. Такий механізм спрямований на своєчасне виявлення та врегулювання питань, пов'язаних із вилученням земель, компенсацією, переселенням або іншими соціальними аспектами реалізації проєктів.

Відповідно до міжнародних стандартів у сфері управління екологічними та соціальними ризиками, зокрема Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024), усі проєкти, що реалізуються за участю міжнародних фінансових організацій, повинні передбачати функціонування механізму розгляду скарг (Grievance Redress Mechanism, GRM), доступного для осіб, на яких впливає проєкт, та інших зацікавлених сторін.

Механізм розгляду скарг має забезпечувати:

- можливість подання звернень або скарг усіма особами, на яких може впливати реалізація проекту;
- простоту та доступність процедур подання скарг, у тому числі без необхідності сплати будь-яких адміністративних зборів;
- прозорість процесу розгляду звернень, включаючи інформування заявників про результати розгляду;
- оперативність реагування на отримані скарги;
- об'єктивність та неупередженість під час прийняття рішень щодо звернень;
- захист заявників від будь-яких форм дискримінації або негативних наслідків, пов'язаних із поданням скарг.

Скарги можуть подаватися у письмовій або усній формі через визначені канали комунікації, включаючи офіційні електронні адреси, телефонні звернення, спеціальні форми на вебсайтах або під час громадських консультацій.

Механізм розгляду скарг функціонує паралельно з національними процедурами адміністративного та судового оскарження і не обмежує право заявників звертатися до судових або інших компетентних органів відповідно до законодавства України.

Інформація про порядок подання скарг, строки їх розгляду та контактні дані відповідальних осіб повинна бути доступною для всіх зацікавлених сторін та поширюватися під час проведення консультацій із громадськістю, а також оприлюднюватися на офіційних інформаційних ресурсах.

Забезпечення ефективного доступу до механізмів оскарження сприяє своєчасному вирішенню потенційних конфліктних ситуацій, підвищує рівень довіри до процесу реалізації інфраструктурних проектів та забезпечує належний захист прав і законних інтересів осіб, на якх впливає проект.

5 Законодавча та нормативна база

5.1 Національне законодавство

Рамкова політика переселення для проєктів відновлення та розвитку інфраструктури України розроблена з урахуванням вимог чинного законодавства України, яке регулює питання земельних відносин, відчуження земельних ділянок для суспільних потреб, компенсації втрат власникам і користувачам земель, а також оцінки майна. Дотримання положень національного законодавства є обов'язковою умовою під час реалізації інфраструктурних проєктів Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ).

Основні нормативно-правові акти, що формують правову основу регулювання питань вилучення земель, компенсації та переселення, включають такі документи.

Конституційні гарантії права власності

- Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року №254к/96-ВР (із наступними змінами).

Статті 13, 14 та 41 Конституції України встановлюють основні принципи права власності на землю та інші природні ресурси.

Зокрема, стаття 41 передбачає, що: ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності допускається лише як виняток:

- з мотивів суспільної необхідності;
- на підставі і в порядку, встановлених законом;
- за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості.

Примусове відчуження з наступним повним відшкодуванням допускається лише в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Спеціальне законодавство щодо вилучення земель

- Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 №1559-VI (із змінами).

Закон визначає:

- правові засади викупу земельних ділянок;
- процедури примусового відчуження;
- порядок компенсації власникам.

Відповідно до статті 1 Закону, суспільна необхідність — це обумовлена загальнодержавними або суспільними інтересами виключна необхідність, для забезпечення якої допускається примусове відчуження земельної ділянки або іншого нерухомого майна.

Земельне законодавство

- Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-III (із змінами).

Кодекс визначає правовий режим земель та процедури вилучення земельних ділянок.

Особливе значення мають:

стаття 143 – підстави припинення прав на земельну ділянку;

стаття 146 – викуп земельних ділянок для суспільних потреб;

стаття 147 – примусове відчуження земельних ділянок;

статті 149–151 – порядок вилучення земель.

Цивільно-правове регулювання

- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV (із змінами).

Кодекс регулює:

- припинення права власності;
- компенсацію за вилучене майно;
- захист права власності.

Зокрема, статті 350–351 визначають порядок припинення права власності у зв'язку з викупом земельних ділянок для суспільних потреб.

Судовий захист прав власників

- Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 №2747-IV.

Кодекс визначає порядок судового оскарження рішень органів державної влади щодо:

- вилучення земель;
- компенсації збитків;
- обмеження прав користування землею.

Містобудівне законодавство

- Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 №3038-VI.

Закон регулює:

- планування територій;
- розміщення об'єктів інфраструктури;
- використання земель для будівництва.

Законодавство у сфері оцінки майна та земель

- Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 №1378-IV.
- Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 №2658-III.

Ці закони визначають:

- принципи оцінки земель;
- порядок визначення вартості майна;
- правила діяльності суб'єктів оціночної діяльності.

Земельний кадастр

- Закон України «Про державний земельний кадастр» від 07.07.2011 №3613-VI.

Закон визначає порядок:

- ведення земельного кадастру;
- реєстрації земельних ділянок;
- використання кадастрових даних.

Законодавство про місцеве самоврядування

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/97-ВР.

Закон визначає повноваження органів місцевого самоврядування у сфері:

- управління земельними ресурсами;
- прийняття рішень щодо викупу земель для суспільних потреб.

Підзаконні нормативні акти

- Постанова Кабінету Міністрів України №284 від 19.04.1993 «Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам».
- Постанова Кабінету Міністрів України №1279 від 17.11.1997 «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва».
- Постанова Кабінету Міністрів України №1531 від 11.10.2002 «Про експертну грошову оцінку земельних ділянок».
- Наказ Міністерства юстиції України №296/5 від 22.02.2012 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України».

Окрім того:

- Закон України «Про правовий режим воєнного стану»;
- Закон України «Про управління відходами»;
- Закон України «Про оцінку впливу на довкілля»;
- Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку»;
- Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Зазначена законодавча база визначає правові механізми захисту прав власників та користувачів земельних ділянок у випадках їх вилучення або обмеження користування землею. Водночас у межах реалізації інфраструктурних проєктів із залученням міжнародного фінансування положення національного законодавства застосовуються з урахуванням вимог міжнародних екологічних та соціальних стандартів, визначених відповідними міжнародними фінансовими організаціями.

5.2 Стандартні практики та процеси придбання земельних ділянок

Викуп земельних ділянок для суспільних потреб в Україні здійснюється відповідно до:

- Закону України “Про відчуження земельних ділянок, інших об’єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності” від 17.11.2009 № 1559-VI;
- Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III;
- Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV;
- Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV.

В Україні будівництво, капітальний ремонт, реконструкція та експлуатація лінійних об’єктів транспортної інфраструктури, зокрема автомобільних доріг, мостів, естакад та об’єктів, необхідних для їх експлуатації, належать до видів діяльності, для яких уповноважені органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування мають право ініціювати викуп земельних ділянок для суспільних потреб у порядку, визначеному спеціальним законом.

Процес викупу земельних ділянок відповідно до положень національного законодавства описано нижче:

Крок 1. Ініціатива щодо викупу земельних ділянок.

Ініціатива щодо викупу земельної ділянки, а також інших об’єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, для суспільних потреб може належати виключно суб’єктам, визначеним Законом №1559-VI (Агентство відновлення, Служба відновлення та розвитку інфраструктури у відповідній області або інший уповноважений замовник/ініціатор проекту, залежно від фактичної інституційної моделі реалізації проекту). За результатами розгляду пропозиції відповідний орган місцевого самоврядування або орган виконавчої влади приймає рішення про викуп земельної ділянки для суспільних потреб у строки та порядку, встановлені законом.

Крок 2. Рішення про викуп земельної ділянки для суспільних потреб.

Рішення про викуп приймається на підставі чинної містобудівної документації, документації із землеустрою та матеріалів погодження місця розташування відповідного об’єкта. У разі викупу частини земельної ділянки така частина має бути сформована як окрема земельна ділянка за відповідною документацією із землеустрою.

Крок 3. Повідомлення власника.

Орган, який прийняв рішення про викуп, зобов’язаний письмово повідомити власника земельної ділянки та/або іншого нерухомого майна протягом п’яти днів з дня прийняття такого рішення, але не пізніше ніж за три місяці до викупу. Повідомлення надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення або вручається особисто під підпис.

Крок 4. Експертна грошова оцінка та визначення викупної ціни.

Суб’єкти оціночної діяльності визначаються відповідно до закону. Викупна ціна включає вартість земельної ділянки (або її частини), розміщених на ній будівель, споруд, багаторічних насаджень, а також збитки, завдані власнику внаслідок викупу, включаючи збитки, пов’язані з достроковим припиненням зобов’язань перед третіми

особами, та упушено вигоду. Розмір викупної ціни затверджується рішенням уповноваженого органу або встановлюється судом у разі примусового відчуження.

Крок 5. Переговори з власником.

Власник протягом одного місяця з дня отримання письмового повідомлення повідомляє уповноважений орган про згоду на переговори або про відмову. У разі згоди викуп оформлюється договором купівлі-продажу або, за наявності правових підстав, договором міни. Якщо протягом шести місяців з дати рішення про викуп згоди не досягнуто, відповідний орган може звернутися до адміністративного суду з позовом про примусове відчуження.

Крок 6. Набуття права власності та виплата компенсації.

Право власності держави або територіальної громади на викуплені об'єкти виникає після укладення відповідного правочину та державної реєстрації права. У разі примусового відчуження — після набрання законної сили рішенням суду та підтвердження попередньої і повної виплати викупної ціни або надання майна взамін у випадках, передбачених законом.

Крок 7. Державна реєстрація прав.

Державна реєстрація прав на нерухоме майно та земельні ділянки здійснюється відповідно до Закону України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень”.

Крок 8. Розроблення документації із землеустрою та оформлення прав на земельні ділянки.

Після набуття земельних ділянок у власність держави або територіальної громади, за потреби розробляється та затверджується відповідна документація із землеустрою, оновлюються відомості Державного земельного кадастру, а також оформлюються правовстановлюючі документи на земельні ділянки за актуальним балансоутримувачем або постійним користувачем. Для цілей дорожніх та інфраструктурних проєктів слід використовувати актуальну назву відповідного суб'єкта — Служба відновлення та розвитку інфраструктури / Агентство відновлення / інший належний замовник залежно від фактичної моделі реалізації проєкту.

5.3 Міжнародні стандарти

Окрім вимог національного законодавства України, реалізація інфраструктурних проєктів, що здійснюються за участю міжнародних фінансових організацій, повинна відповідати міжнародним екологічним та соціальним стандартам. Такі стандарти визначають підходи до управління соціальними ризиками та впливами, пов'язаними з вилученням земельних ділянок, обмеженням користування землею та переселенням населення.

Дотримання цих стандартів є обов'язковою умовою отримання фінансування міжнародних фінансових організацій і спрямоване на забезпечення соціальної справедливості, захисту прав осіб, на яких впливає проєкт, прозорості процедур та мінімізації негативних соціально-економічних наслідків реалізації інфраструктурних проєктів.

До ключових міжнародних стандартів, які застосовуються у межах реалізації проєктів відновлення та розвитку інфраструктури України, належать такі:

EBRD Environmental and Social Policy (ESP 2024)

Екологічна та соціальна політика Європейського банку реконструкції та розвитку (Environmental and Social Policy, ESP 2024) встановлює основні принципи управління екологічними та соціальними ризиками та впливами у проєктах, що фінансуються ЄБРР. Політика визначає загальні вимоги до оцінки екологічних і соціальних ризиків, проведення консультацій із зацікавленими сторонами, розкриття інформації, управління впливами на громади, а також до забезпечення належного соціального захисту осіб, які можуть зазнати впливу внаслідок реалізації проєктів.

EBRD ESR5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement

Вимога визначає спеціалізовані вимоги щодо управління процесами вилучення земель, обмеження користування ресурсами та переселення населення. Основними принципами ESR5 є:

- уникнення або мінімізація примусового переселення;
- забезпечення компенсації за принципом повної відновної вартості;
- відновлення або покращення засобів існування осіб, на яких впливає проєкт;
- проведення консультацій із зацікавленими сторонами;
- забезпечення доступу до ефективного механізму розгляду скарг;
- розроблення спеціалізованих документів з управління переселенням (Resettlement Plans) у випадках, коли реалізація проєкту призводить до вилучення земель або економічного переміщення.

Проєкт має відповідати вимогам щодо придбання земельних ділянок, обмежень у землекористуванні та вимушеного переселення, встановленим Environmental and Social Policy of the EBRD (2024), зокрема Environment and Social Requirement 5 (ESR5) – Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement.

Ключові вимоги ЄБРР щодо придбання земельних ділянок, обмежень у землекористуванні та вимушеного переселення, які можуть бути застосовними до інфраструктурних Проєктів, узагальнено наведено нижче:

Уникнення або мінімізація переміщення

- Вимушене переселення слід **уникати**, а якщо це неможливо — **мінімізувати** шляхом розгляду та обґрунтованого вибору альтернативних проєктних рішень.
- Заходи з пом'якшення негативного впливу на осіб і громади, яких стосується переміщення, мають бути завчасно сплановані, профінансовані та реалізовані у спосіб, що забезпечує відновлення або покращення умов життя та засобів до існування.

Консультації та залучення заінтересованих сторін

- Особи та громади, яких стосується вплив Проєкту, включаючи приймаючі громади, повинні бути залучені на ранніх стадіях і протягом усього процесу придбання земельних ділянок, переселення та відновлення засобів до існування.
- Постраждалим особам має бути надана можливість брати участь у визначенні критеріїв прийнятності, обговоренні компенсаційних пакетів, заходів підтримки при переселенні, придатності запропонованих ділянок для переміщення, а також у подальших консультаціях під час впровадження, моніторингу та оцінки результатів.
- Необхідно вживати спеціальних заходів для того, щоб вразливі групи, на яких впливає проєкт, не опинилися у гіршому становищі внаслідок переселення, були належним чином поінформовані про свої права та могли на рівних умовах скористатися підтримкою і вигодами, пов'язаними з Проєктом.

Соціально-економічна оцінка та перепис

- Слід провести базову соціально-економічну оцінку осіб і домогосподарств, яких стосується вплив Проєкту, включаючи вплив, пов'язаний із придбанням земельних ділянок та обмеженням користування землею, активами або природними ресурсами.
- Така оцінка має визначати характер і масштаб впливів у соціальному контексті Проєкту, права та потреби осіб, яких він стосується, а також формувати основу для розроблення відповідних заходів із запобігання, мінімізації та пом'якшення негативних наслідків.
- Має бути проведений детальний перепис для:
 - (i) ідентифікації осіб, яких стосується Проєкт;
 - (ii) визначення осіб, що мають право на компенсацію та підтримку;
 - (iii) складання інвентаризації земельних ділянок, активів та інших ресурсів, на які впливає Проєкт.
- Перепис і оцінка повинні також враховувати осіб, які користуються сезонними ресурсами або можуть бути тимчасово відсутніми на території Проєкту під час проведення обстеження.

Компенсація та підтримка осіб, яких стосується переміщення

- Негативні соціальні та економічні наслідки придбання земельних ділянок, обмеження землекористування або доступу до активів мають бути пом'якшені шляхом:
 - (i) надання компенсації за відновною вартістю до моменту втрати активів або доступу до них; та
 - (ii) впровадження заходів із переселення з належним розкриттям інформації, консультаціями та поінформованим залученням постраждалих осіб.
- Необхідно відновити або, де можливо, покращити засоби до існування та рівень життя осіб, яких стосується переміщення, порівняно з рівнем до реалізації Проєкту, а також забезпечити їм належну підтримку на перехідний період.

- Відповідні заходи мають поширюватися і на осіб, які не мають формально визнаних прав на землю, але перебувають на території Проекту на дату відсічення, визначену переписом.
- Для вразливих і знедолених осіб або груп повинні бути передбачені спеціальні заходи підтримки, зважаючи на їх вищий ризик зазнати непропорційного негативного впливу та обмежену спроможність самотійно захистити свої права або скористатися заходами відновлення засобів до існування.

Механізм подання та розгляду скарг

- Має бути запроваджений ефективний механізм розгляду скарг, доступний для осіб, яких стосується придбання землі, обмеження землекористування, компенсація, переселення та відновлення засобів до існування.
- Такий механізм повинен забезпечувати своєчасний розгляд звернень, неупереджене вирішення спорів і документування результатів.

Рамковий документ / план переселення та відновлення засобів до існування

- Якщо на момент підготовки Проекту точний масштаб і конфігурація впливів ще не визначені, слід розробити Рамковий документ з переселення та/або відновлення засобів до існування.
- Якщо впливи вже визначені достатньо детально, слід підготувати відповідний план переселення та/або план відновлення засобів до існування відповідно до вимог ESR5.

Моніторинг та звітність

- Процес придбання земельних ділянок, переселення та відновлення засобів до існування має підлягати систематичному моніторингу із залученням ключових заінтересованих сторін, включаючи громади, яких стосується вплив.
- Після завершення всіх заходів має бути підготовлений звіт про виконання, який підтверджує виконання зобов'язань щодо компенсації, переселення, відновлення засобів до існування та, за потреби, визначає додаткові дії, необхідні для повного закриття зобов'язань Проекту

Environmental and Social Standards Європейського інвестиційного банку (EIB)

Екологічні та соціальні стандарти Європейського інвестиційного банку встановлюють вимоги до управління соціальними та екологічними аспектами проєктів, що фінансуються ЄІБ. У сфері управління вилученням земель та переселенням населення ключовим є Standard 6: Involuntary Resettlement, який визначає принципи уникнення або мінімізації переселення, забезпечення справедливої компенсації, а також відновлення соціально-економічного становища осіб, на яких впливає проєкт.

ЄІБ прагне забезпечувати максимізацію соціальних вигід і мінімізацію соціальних втрат у всіх проєктах, які він фінансує. Підхід Банку ґрунтується на дотриманні прав людини та на застосуванні EIB Environmental and Social Standards (2022). ЄІБ не

підтримує проєкти, для яких залишкові соціальні впливи є неприйнятними або не можуть бути належним чином попереджені, пом'якшені чи компенсовані. Такий підхід відображає принципи Хартії основних прав Європейського Союзу та Загальної декларації прав людини ООН. У межах ЄС права людини гарантуються правом ЄС та національним законодавством, а поза межами ЄС ЄІБ вимагає від промоутера проєкту дотримання своїх екологічних і соціальних стандартів, зокрема під час оцінки соціального впливу.

Підхід, що базується на дотриманні прав людини.

Подібно до того, як екологічні стандарти спрямовані на захист і покращення природного та антропогенного середовища, соціальні стандарти ЄІБ спрямовані на захист прав, добробуту та засобів до існування людей і громад, на яких прямо або опосередковано впливають проєкти, що фінансуються Банком. Вони мають на меті не лише запобігати шкоді, а й сприяти соціальній інтеграції, справедливому розподілу вигід проєкту та сталому розвитку громад.

Застосування в межах ЄС та поза межами ЄС.

У державах-членах ЄС та країнах-кандидатах ЄІБ, як правило, виходить з того, що відповідні соціальні вимоги ЄС, включаючи міжнародні конвенції з прав людини, інтегровані в національне законодавство. Водночас, якщо наявні обґрунтовані докази недостатнього або неповного впровадження таких вимог, ЄІБ здійснює додаткову належну перевірку соціальних ризиків і впливів.

Вимушене переселення.

Особи, чий житлові умови, майно, доступ до землі, активів або засоби до існування зазнають негативного впливу внаслідок проєкту, мають право на належну компенсацію, а також на відновлення або, де можливо, покращення своїх засобів до існування і стандартів життя. Якщо фізичного або економічного переміщення уникнути неможливо, ЄІБ вимагає від промоутера підготувати та реалізувати прийнятний план переселення та/або план відновлення засобів до існування, що відповідає вимогам Standard 6 – Involuntary Resettlement. Такий план має забезпечувати дотримання принципів належної правової процедури, змістовних консультацій, поінформованої участі та культурної прийнятності рішень, у тому числі для приймаючих громад.

Керівний підхід 1: процес вимушеного переселення має включати, щонайменше, таке:

- визначення характеру та масштабу потенційного впливу, а також формування базових даних і, де це необхідно, встановлення кінцевої дати прийнятності (cut-off date);
- аналіз будь-якого переселення, що відбулося до залучення Банку;
- оцінку ставлення населення до переселення та розроблення належного механізму консультацій;
- оцінку готовності та спроможності промоутера забезпечити справедливе вирішення питань, пов'язаних із переселенням;

- визначення обсягу та вартості технічної допомоги, яка може бути необхідною; оцінку спроможності державних органів забезпечити належну підтримку, включаючи питання викупу земельних ділянок, примусового відчуження, реєстрації прав, врегулювання спорів і соціальної підтримки;
- визначення спільно з промоутером альтернативних проектних рішень, які можуть уникнути або мінімізувати переміщення;
- розгляд можливості та доцільності заходів, спрямованих на відновлення та, бажано, покращення засобів до існування;
- оцінку наявності необхідних ресурсів, зокрема персоналу, часу та фінансування, для належної реалізації процесу;
- оцінку ризиків зубожіння, зокрема пов'язаних із переходом від землезалежних джерел доходу до найманої праці, а також реалістичності альтернативних джерел зайнятості;
- визначення процедур внутрішнього та/або незалежного моніторингу й оцінки.

Вразливі групи.

Усі політики, процедури, програми та заходи, що розробляються і впроваджуються промоутером проекту, повинні приділяти особливу увагу правам та інтересам вразливих груп. До таких груп можуть належати, залежно від контексту проекту, національні меншини, жінки, мігранти, внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, діти, особи з інвалідністю, малозабезпечені домогосподарства та інші групи, що мають обмежений доступ до ресурсів, послуг або процесів прийняття рішень. ЄІБ вимагає врахування таких ризиків відповідно до Standard 7 – Rights and Interests of Vulnerable Groups.

Корінні народи.

У випадках, коли проект впливає на права корінних народів на землю, ресурси, території або традиційний спосіб життя, ЄІБ вимагає від промоутера підготовки відповідного плану, прийняттого для Банку, із урахуванням міжнародно визнаних принципів захисту прав корінних народів, включаючи принципи вільної, попередньої та поінформованої згоди (FPIC) там, де це застосовно. У документах проекту така вимога має використовуватися лише у разі фактичної релевантності для відповідного контексту країни та проекту.

Культурна спадщина.

Підхід ЄІБ до культурної спадщини ґрунтується на міжнародних конвенціях, ратифікованих ЄС, та на вимогах Standard 5 – Cultural Heritage. ЄІБ розглядає культурну спадщину широко — як матеріальну й нематеріальну цінність, що має значення для ідентичності, історичної тяглості, міжкультурного діалогу та збалансованого просторового розвитку.

Об'єкти культурної спадщини з високим рівнем охорони.

ЄІБ, як правило, не фінансує проекти, що можуть завдати суттєвої шкоди цілісності об'єктів культурної спадщини, які мають високий рівень охорони, зокрема об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Винятки можуть розглядатися лише за умови, що:

- відсутні технічно й економічно прийнятні альтернативи;
- очікувані загальні суспільні вигоди від проєкту істотно переважають потенційні втрати;
- належні заходи запобігання, пом'якшення, відновлення або компенсації розроблені, профінансовані та будуть впроваджені;
- проведено належні консультації із заінтересованими сторонами та отримано необхідні погодження компетентних органів.

Консультації, участь громадськості та розкриття інформації.

Консультації та участь громадськості є ключовими умовами сталості інвестиційних проєктів, оскільки вони підвищують місцеву підтримку, підзвітність і якість рішень. Змістовне та інклюзивне залучення заінтересованих сторін є необхідним для своєчасного інформування осіб, яких стосується вплив проєкту, про їхні права, можливості захисту та механізми звернення. Це включає право на доступ до механізмів подання та розгляду скарг, а також, за потреби, до незалежних процедур перегляду чи врегулювання спорів. Відповідно, консультації та розкриття інформації є загальною вимогою стандартів ЄІБ і застосовуються також до таких специфічних соціальних тем, як примусове переселення, вразливі групи та культурна спадщина.

Environmental and Social Framework Світового банку

Environmental and Social Framework (ESF) Світового банку встановлює комплекс стандартів управління екологічними та соціальними ризиками у проєктах, що фінансуються цією інституцією. У сфері управління вилученням земель та переселенням населення застосовується Environmental and Social Standard 5 (ESS5): Land Acquisition, Restrictions on Land Use and Involuntary Resettlement, який визначає вимоги до уникнення або мінімізації переселення, забезпечення компенсації на рівні відновної вартості, відновлення засобів існування осіб, на яких впливає проєкт, та проведення консультацій із громадами.

Застосування зазначених міжнародних стандартів у поєднанні з вимогами законодавства України забезпечує комплексний підхід до управління соціальними ризиками та впливами, пов'язаними з вилученням земель і переселенням населення, та сприяє реалізації інфраструктурних проєктів відповідно до принципів сталого розвитку і соціальної відповідальності.

5.4 Порівняння вимог ЄБРР та ЄІБ щодо вимушеного переселення та законодавства України і заходи для урахування розбіжностей

Існує низка суттєвих розбіжностей між законодавством України та вимогами міжнародних фінансових організацій щодо придбання земельних ділянок, обмежень у землекористуванні, фізичного та економічного переміщення. Зокрема, відповідно до EBRD Environmental and Social Policy (2024), Environmental and Social Requirement 5 (ESR5) – Land acquisition, restrictions on land use and involuntary

resettlement, а також EIB Environmental and Social Standards (2022), Standard 6 – Involuntary Resettlement, відсутність формально зареєстрованого права власності на землю не виключає права особи на компенсацію за неземельні активи, підтримку у зв'язку з переміщенням та заходи з відновлення засобів до існування, якщо така особа підпадає під відповідні критерії прийнятності. Крім того, вимоги кредиторів передбачають окрему ідентифікацію вразливих груп, спеціальні заходи підтримки для таких груп, а також орієнтуються не лише на компенсацію втрат, але й на відновлення або, де можливо, покращення умов життя та засобів до існування осіб, яких стосується вплив проекту. На відміну від цього, законодавство України здебільшого зосереджується на компенсації вартості майна та збитків у межах формально визнаних майнових прав і не містить повного набору вимог щодо відновлення засобів до існування, підтримки неформальних користувачів та підготовки інструментів з переселення за стандартами міжнародних фінансових організацій.

Ключові розбіжності між вимогами законодавства України та вимогами ЄІБ і ЄБРР щодо примусового переселення, економічного переміщення та відновлення засобів до існування наведені в Таблиці нижче:

Таблиця . Основні розбіжності між законодавством України та вимогами ЄІБ і ЄБРР

Закони та регуляторні положення України	Вимоги ЄІБ та ЄБРР	Заходи для урахування / усунення розбіжностей
Компенсація за земельні ділянки та неземельні активи надається переважно зареєстрованим власникам або користувачам, права яких підтверджені належними документами.	Відповідно до EIB Standard 6 та EBRD ESR5, особи, які не мають формалізованих прав на землю, також можуть мати право на компенсацію за неземельні активи, підтримку при переміщенні та заходи з відновлення засобів до існування, якщо вони підпадають під критерії прийнятності станом на дату відсічення.	У межах Проекту право на компенсацію та підтримку визначатиметься не лише на підставі формальної реєстрації прав, а й на підставі перепису, інвентаризації активів та критеріїв прийнятності, встановлених у Плані переселення.
Компенсація за земельні ділянки, що перебувають у приватній власності, визначається на підставі експертної грошової оцінки / ринкової вартості.	Політики кредиторів вимагають компенсації за повною відновною вартістю, включаючи супутні витрати, необхідні для фактичного відновлення втраченого активу або доступу до нього.	Оцінка компенсації в межах Проекту здійснюватиметься з урахуванням вимог кредиторів і матриці прав та відшкодувань, прийнятої для Проекту та відображеної у Плані дій з переселення.
Законодавство України не містить повного набору вимог щодо підтримки осіб, які зазнають економічного переміщення, за винятком компенсації за активи та окремих випадків відшкодування збитків / упущеної вигоди зареєстрованим суб'єктам.	ЄІБ і ЄБРР вимагають компенсації та підтримки осіб, які зазнають економічного переміщення, включаючи витрати на відновлення діяльності, втрачений чистий дохід протягом перехідного періоду, витрати на перенесення та повторне встановлення активів, а також, за потреби, додаткові заходи з відновлення засобів до існування.	Проект передбачатиме заходи компенсації та підтримки для осіб, які зазнають економічного переміщення, а відповідні положення будуть відображені у Плані дій з переселення, якщо це буде необхідно.

<p>Відсутні прямі вимоги щодо проведення перепису осіб, яких стосується вплив проекту, та соціально-економічних обстежень як обов'язкової передумови для компенсації та переселення.</p>	<p>Політики кредиторів вимагають проведення перепису, інвентаризації активів і соціально-економічного обстеження для визначення осіб, яких стосується вплив, їхньої прийнятності, вразливості та масштабу впливів.</p>	<p>Під час підготовки Плану дій з переселення буде проведено перепис і соціально-економічне обстеження, а їх результати буде використано для визначення прав на компенсацію, підтримку та заходи з відновлення засобів до існування.</p>
<p>Національне законодавство містить лише обмежені положення щодо визначення та підтримки вразливих груп у контексті придбання землі та переселення.</p>	<p>ЄІБ та ЄБРР вимагають ідентифікації вразливих груп і розроблення спеціальних заходів підтримки для запобігання непропорційному негативному впливу на них. У системі ЄІБ це також пов'язано зі Standard 7 – Rights and Interests of Vulnerable Groups.</p>	<p>Методологія визначення вразливих груп та осіб, що зазнають непропорційного впливу, буде встановлена у Плані дій з переселення, а спеціальні заходи підтримки будуть включені до проектних документів.</p>
<p>Немає прямої вимоги щодо підготовки, затвердження, розкриття та моніторингу Плану дій з переселення або Рамкового документа з переселення за стандартами міжнародних фінансових організацій.</p>	<p>ЄІБ та ЄБРР вимагають підготовки, затвердження, розкриття та реалізації RAP / RPF / LRP залежно від характеру і ступеня визначеності впливів до початку здійснення компенсації та/або переселення.</p>	<p>План дій з переселення / Рамковий документ / План відновлення засобів до існування буде підготовлений для усунення прогалів і забезпечення відповідності вимогам кредиторів.</p>
<p>Законодавство України не встановлює чіткої вимоги щодо відновлення засобів до існування і рівня життя осіб, яких стосується вплив проекту, а також не охоплює повною мірою підтримку при переїзді, перехідному періоді та втрати рухомого майна.</p>	<p>Вимоги кредиторів спрямовані на відновлення або покращення засобів до існування і рівня життя осіб, яких стосується вплив, незалежно від їхнього правового статусу щодо землі, а також передбачають підтримку при переїзді, на перехідний період і, за потреби, компенсацію рухомого майна.</p>	<p>У межах підготовки Плану дій з переселення буде оцінено впливи на засоби до існування та передбачено заходи з їх відновлення, а також підтримку для осіб, які зазнають фізичного або економічного переміщення. За необхідності буде передбачено окремі заходи щодо рухомого майна.</p>
<p>Українське законодавство передбачає переговорний процес як первинний механізм викупу земельних ділянок, а у разі недосягнення згоди — звернення до суду щодо примусового відчуження. Водночас не передбачається вимога щодо незалежної перевірки відповідності компенсації принципу відновної вартості.</p>	<p>ЄІБ та ЄБРР заохочують викуп через переговорний процес, але вимагають, щоб такий процес супроводжувався належною оцінкою, змістовними консультаціями та, за потреби, незалежною перевіркою для забезпечення компенсації за відновною вартістю та прозорого інформування осіб, яких стосується вплив.</p>	<p>Загальні положення Плану дій з переселення, включаючи матрицю прав і відшкодувань, будуть оприлюднені для загалу, тоді як персоналізована інформація щодо активів, збитків і компенсації буде доступна лише відповідним особам. З ОВП проводитимуться індивідуальні та публічні консультації.</p>
<p>Українське законодавство не встановлює спеціального обов'язкового плану консультацій саме для процесів примусового</p>	<p>Консультації із заінтересованими сторонами та поінформована участь є невід'ємною частиною підготовки та реалізації RAP / RPF / LRP за стандартами ЄІБ</p>	<p>Проект передбачатиме комплексний консультаційний процес з особами, яких стосується вплив, органами влади та іншими заінтересованими сторонами</p>

переселення за стандартами МФО.	та ЄБРР. Для ЄІБ це також узгоджується із загальними вимогами до залучення заінтересованих сторін.	шляхом проведення зустрічей, індивідуальних консультацій, розкриття інформації та громадських обговорень.
---------------------------------	--	---

З огляду на наведені вище розбіжності, підготовка та реалізація проєктних інструментів щодо придбання земельних ділянок, обмежень у землекористуванні, фізичного та економічного переміщення повинна здійснюватися на основі принципу застосування більш суворої вимоги. У випадках, коли законодавство України не забезпечує рівень захисту, еквівалентний вимогам EBRD ESR5 та EIB Standard 6, у межах Проєкту мають застосовуватися додаткові заходи, передбачені відповідними рамковими та/або детальними документами з переселення, відновлення засобів до існування, консультацій та розгляду скарг. Такий підхід дозволить забезпечити відповідність Проєкту як законодавству України, так і чинним екологічним і соціальним вимогам міжнародних фінансових організацій.

6 Інституційні механізми реалізації політики переселення

Ефективна реалізація Рамкової політики переселення (Resettlement Policy Framework, RPF) для проєктів відновлення та розвитку інфраструктури України потребує чіткого визначення інституційних ролей та відповідальності всіх учасників процесу. Інституційна структура реалізації політики переселення включає Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ), підрозділи управління проєктами (ГУП Відновлення), органи місцевого самоврядування, незалежних оцінювачів, а також консультантів і представників технічного нагляду.

Такий розподіл відповідальності забезпечує належну координацію заходів, пов'язаних із вилученням земельних ділянок, компенсацією втрат, відновленням засобів існування осіб, на яких впливає проєкт, та проведенням консультацій із зацікавленими сторонами.

6.1 Роль ДАВРІ

Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ) виступає ключовим органом, відповідальним за загальну координацію, управління та контроль реалізації Рамкової політики переселення у межах інфраструктурних проєктів. На інституційному рівні ДАВРІ забезпечує формування підходів до управління питаннями придбання земельних ділянок, обмежень у землекористуванні, компенсації та переселення, а також координацію взаємодії між центральними й місцевими органами влади, Службами відновлення та іншими залученими сторонами.

До основних функцій ДАВРІ належать:

- формування політики та процедур управління процесами вилучення земель і переселення;
- забезпечення інтеграції вимог RPF у процес підготовки та реалізації інфраструктурних проєктів;
- координація взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими учасниками процесу;
- забезпечення відповідності проєктів вимогам національного законодавства України та міжнародних стандартів;
- затвердження планів переселення (Resettlement Plans) для окремих проєктів;
- здійснення загального контролю за виконанням заходів з переселення та компенсації;
- координація завдань, пов'язаних із придбанням земельних ділянок і переселенням, між усіма залученими державними органами та заінтересованими сторонами, а також підтримання взаємодії з кредиторами з питань, пов'язаних із реалізацією заходів у сфері переселення;
- прийняття управлінських рішень щодо меж коридору впливу та визначення кількості необхідних ПДП (План дій з переселення), які мають бути підготовлені, з урахуванням стадії проєктування, кількості земельних ділянок,

- що зазнають впливу, площі земель, які підлягають придбанню, та їх географічного розташування;
- прийняття управлінських рішень щодо вилучення земельних ділянок, компенсації та інших заходів підтримки для осіб, яких стосується вплив проекту;
 - забезпечення наявності достатнього фінансування для виплати компенсації та реалізації інших заходів, передбачених документами з питань переселення;
 - забезпечення загальної відповідності заходів із придбання земельних ділянок, переселення та компенсації затвердженим ПДП;
 - забезпечення розгляду, затвердження та належного розкриття затверджених ПДП;
 - забезпечення створення та функціонування механізму розгляду скарг (МРС) на визначених у проекті рівнях;
 - забезпечення залучення консультанта з питань придбання земельних ділянок і переселення для підготовки ПДП та надання підтримки під час їх впровадження;
 - забезпечення належного виконання заходів моніторингу, а також залучення зовнішнього спостерігача / незалежного монітора, якщо це передбачено проектом або вимогами кредиторів, для верифікації виконання ПДП і підготовки відповідних звітів про відповідність;
 - забезпечення належного виконання заходів із залучення заінтересованих сторін та розкриття RPF / РДПП, ПДП та інших релевантних документів, пов'язаних із придбанням земельних ділянок, переселенням і компенсацією.

6.2 Роль ГУП Відновлення

ДП «Група управління проектами відновлення» (ГУП Відновлення) забезпечує безпосередню координацію та супровід реалізації заходів, передбачених Рамковою політикою переселення, на рівні конкретних інфраструктурних проектів, що реалізуються за участі міжнародних фінансових організацій. У межах своєї компетенції ГУП Відновлення виконує функції операційного та координаційного механізму між ДАВРІ, Службами відновлення та розвитку інфраструктури, органами місцевого самоврядування, консультантами, оцінювачами та іншими залученими сторонами.

До основних функцій ГУП Відновлення належать:

- організація підготовки та реалізації Планів дій з переселення (ПДП / RAP) та, за потреби, інших інструментів, пов'язаних із придбанням земельних ділянок, обмеженнями у землекористуванні, фізичним і економічним переміщенням;
- підтримка регулярної координації та взаємодії із Службами відновлення та розвитку інфраструктури, органами місцевого самоврядування та іншими державними органами, залученими до операційного планування та виконання заходів з придбання земельних ділянок і переселення;

- співпраця з проєктними організаціями на етапі підготовки проєкту з метою перегляду проєктних рішень і забезпечення уникнення або мінімізації впливів, пов'язаних із придбанням земельних ділянок та переселенням;
- співпраця зі Службами відновлення та розвитку інфраструктури та місцевими органами влади для забезпечення наявності належних картографічних матеріалів та іншої інформації, необхідної для визначення земельних ділянок і активів, які зазнають впливу;
- координація взаємодії з місцевими органами влади та іншими відповідальними установами для забезпечення того, щоб перелік осіб, яких стосується вплив проєкту, формувався на основі остаточних проєктних рішень, а також щоб процес ухвалення рішень про викуп земельних ділянок для суспільних потреб та повідомлення таких осіб здійснювався належним чином;
- організація проведення соціально-економічних обстежень, перепису осіб, яких стосується вплив проєкту, та інвентаризації активів;
- координація діяльності консультантів, оцінювачів та інших виконавців, залучених до підготовки та реалізації ПДП;
- залучення консультанта з питань придбання земельних ділянок і переселення для підготовки ПДП та надання підтримки під час їх виконання;
- надання підтримки консультанту під час планування та проведення перепису, соціально-економічного обстеження, аналізу даних та підготовки проєктних документів;
- співпраця зі Службами відновлення та розвитку інфраструктури для забезпечення своєчасного залучення оцінювачів для оцінки земельних ділянок та неземельних активів, які зазнають впливу;
- організація та участь у громадських консультаціях, заходах із залучення заінтересованих сторін та розкриття інформації;
- підтримка створення та функціонування механізму розгляду скарг (MPC), участь у його роботі за потреби та сприяння своєчасному вирішенню скарг;
- розгляд підготовлених ПДП і подання остаточних документів на затвердження ДАВРІ та, за потреби, на розгляд / погодження кредиторам відповідно до умов фінансування;
- забезпечення належного розкриття затверджених ПДП;
- здійснення внутрішнього моніторингу виконання ПДП та підготовка відповідних звітів про моніторинг;
- супровід розгляду справ, пов'язаних із примусовим відчуженням, у межах компетенції проєкту;
- надання зовнішньому спостерігачу / незалежному монітору інформації про хід виконання ПДП;
- моніторинг і нагляд за випадками тимчасового користування земельними ділянками, що можуть здійснюватися підрядниками в межах проєкту, з метою забезпечення відповідності вимогам ПДП та застосовним вимогам кредиторів;

- підготовка та подання звітності до ДАВРІ щодо ходу планування та впровадження заходів із придбання земельних ділянок і переселення, виявлених перешкод, затримок і необхідних коригувальних дій..

6.3 Роль місцевих органів влади

Органи місцевого самоврядування та, у межах їх повноважень, місцеві органи виконавчої влади відіграють важливу роль у плануванні та реалізації заходів, пов'язаних із придбанням земельних ділянок, обмеженнями у землекористуванні, компенсацією, фізичним та економічним переміщенням. Їхня роль є особливо важливою у питаннях регулювання земельних відносин, взаємодії з місцевими громадами, організації консультацій, підготовки рішень про викуп земельних ділянок для суспільних потреб, а також у супроводі процедур компенсації та, за потреби, примусового відчуження.

Місцеві органи влади відіграватимуть суттєву роль як у плануванні, так і у впровадженні Планів дій з переселення (ПДП / RAP), включаючи ідентифікацію осіб, яких стосується вплив проєкту, прийняття рішень щодо викупу земельних ділянок для суспільних потреб, проведення консультацій із громадськістю, участь у вирішенні скарг, а також сприяння у визначенні альтернативних ділянок або місць переміщення у випадках, коли це є необхідним.

Основні функції місцевих органів влади включають:

- участь у процесі визначення земельних ділянок, активів та інших ресурсів, необхідних для реалізації проєктів;
- забезпечення, у співпраці з відповідними державними органами, Службами відновлення та розвитку інфраструктури, ГУП Відновлення та проєктними організаціями, ідентифікації всіх осіб, яких стосується вплив проєкту;
- сприяння проведенню інвентаризації земельних ділянок, нерухомого майна та інших активів, що зазнають впливу;
- прийняття рішень про викуп земельних ділянок для суспільних потреб у випадках і в порядку, передбачених законодавством України;
- забезпечення належного та своєчасного повідомлення осіб, яких стосується вплив проєкту, про заплановані заходи з придбання земельних ділянок, переселення, компенсації та пов'язані з цим процедури;
- надання організаційної та інформаційної підтримки під час проведення перепису, соціально-економічного обстеження, оцінки активів і визначення вразливих груп;
- участь у проведенні консультацій із місцевими громадами, громадських обговорень та інших заходів із залучення заінтересованих сторін;
- взаємодію з особами, на яких впливає проєкт, на місцевому рівні, у тому числі з питань компенсації, переселення та доступу до механізму розгляду скарг;
- проведення переговорів з особами, яких стосується вплив проєкту, щодо умов компенсації, надання земельних ділянок взамін, заходів підтримки та

- інших форм відшкодування, якщо це передбачено проєктом і законодавством;
- підготовку документів, необхідних для оформлення договорів з особами, яких стосується вплив проєкту, організації компенсаційних виплат, супроводу державної реєстрації прав на землю та майно;
 - сприяння у визначенні придатних територій для переміщення неформального придорожного бізнесу, тимчасового використання земель під час виконання будівельних робіт, а також рішень щодо забезпечення або збереження доступу, якщо це є необхідним для реалізації проєкту;
 - участь у роботі механізму розгляду скарг та сприяння вирішенню звернень і спорів на місцевому рівні;
 - сприяння вирішенню соціальних питань, пов'язаних із переселенням, включаючи взаємодію із соціальними службами та іншими уповноваженими структурами;
 - звернення до адміністративного суду щодо примусового відчуження земельних ділянок та іншого нерухомого майна у випадках, коли це необхідно та передбачено законодавством;
 - участь у заходах із розкриття інформації щодо RPF / ПДП / інших документів, пов'язаних із придбанням земельних ділянок і переселенням.

6.4 Роль незалежних оцінювачів

Незалежні оцінювачі залучаються для проведення об'єктивної оцінки вартості майна, земельних ділянок та інших активів, що підлягають компенсації у випадку їх вилучення або пошкодження.

Основні завдання незалежних оцінювачів:

- проведення оцінки ринкової вартості майна відповідно до вимог законодавства України;
- визначення вартості активів за принципом повної відновної вартості (replacement cost);
- підготовка звітів про оцінку майна;
- надання експертних висновків щодо розміру компенсацій.

6.5 Роль консультантів та технічного нагляду

Консультанти та представники технічного нагляду можуть залучатися до реалізації інфраструктурних проєктів для забезпечення належного планування, управління та контролю за виконанням заходів, передбачених Рамковою політикою переселення.

До їх основних функцій належать:

- проведення оцінки соціальних впливів проєктів;
- підготовка документації, пов'язаної з управлінням процесами переселення;
- підтримка у проведенні консультацій із зацікавленими сторонами;
- моніторинг виконання заходів з переселення та компенсації;
- підготовка звітності для ДАВРІ та міжнародних фінансових організацій.

Чіткий розподіл ролей та відповідальності між зазначеними інституціями забезпечує ефективне управління процесами вилучення земель і переселення, а також сприяє дотриманню принципів соціальної відповідальності та міжнародних стандартів реалізації інфраструктурних проєктів.

6.6 Оцінка впливу та оцінка втрат

6.6.1 Потенційні впливи

Потенційні впливи можуть включати, але не обмежуватися таким:

- постійна втрата землі (сільськогосподарської, житлової, комерційної) особами з правовстановлюючими документами або без них, включаючи власників, орендарів, власників земельних паїв, користувачів та неформальних користувачів;
- тимчасове зайняття або тимчасова втрата доступу до земельних ділянок;
- втрата однорічних культур, багаторічних насаджень і дерев;
- втрата конструкцій та інших поліпшень, у тому числі житлових будинків (фізичне переміщення), нежитлових споруд, огорож, господарських будівель, інженерної інфраструктури та комерційних об'єктів;
- втрата джерел існування, включаючи економічне переміщення власників або операторів комерційних об'єктів, малого бізнесу чи іншої діяльності, що зазнає впливу в межах коридору впливу;
- втрата доходу від бізнесу та/або зайнятості;
- тимчасова або постійна втрата чи обмеження доступу до земельних ділянок, об'єктів, ресурсів або ринків.

Також має бути окремо розглянуто вплив на власників або користувачів земельних ділянок, чий землі фактично використовувалися для потреб Проєкту без належного оформлення або без виплати компенсації, якщо такі випадки будуть виявлені. Крім того, необхідно визначити вплив на осіб, яких стосується вплив проєкту, що здійснюють неформальну підприємницьку діяльність, включаючи тимчасову торгівлю, дрібний придорожній бізнес та інші форми неформальної економічної активності.

6.6.2 Процедури для оцінки впливу

Остаточна оцінка впливів Проєкту здійснюватиметься на основі затвердженої проєктної документації. Інформація про земельні ділянки та інші активи, що зазнають впливу, визначатиметься шляхом накладання коридору впливу на дані Державного земельного кадастру та інші наявні картографічні матеріали. Кадастрові та реєстраційні дані використовуватимуться для визначення зареєстрованих власників, користувачів, орендарів, виду прав на землю, цільового призначення земель, площ земельних ділянок, що зазнають впливу, та частки впливу від загальної площі кожної ділянки. Повна оцінка впливів від придбання земель буде проведена після того, як остаточний проєкт і межі коридору впливу стануть остаточно визначеними. Довідкова інформація про осіб, яких стосується вплив проєкту, буде зібрана шляхом проведення структурованого перепису та/або

соціально-економічного обстеження. Вторинна інформація про соціальні, демографічні та економічні умови на території Проєкту збиратиметься також від місцевих органів влади та з офіційних джерел. На основі оцінки впливу та консультацій з особами, яких стосується вплив проєкту, буде підготовлено відповідний План дій з переселення або інший релевантний інструмент.

Оцінка впливу на стадії детального проєктування включатиме, зокрема, такі процедури:

i. визначення та, за потреби, маркування меж коридору впливу;
ii. проведення перепису всіх осіб, яких стосується вплив проєкту, консультантом, залученим ДАВРІ / ГУП Відновлення / уповноваженим замовником проєкту, з урахуванням їхніх соціально-економічних характеристик, статі, демографічних даних та інших релевантних характеристик;
iii. інвентаризацію та оцінку активів, що зазнають впливу (земля, споруди, посіви, дерева, інші поліпшення), кваліфікованими оцінювачами, залученими уповноваженим замовником проєкту або відповідною Службою відновлення та розвитку інфраструктури. За результатами буде підготовлено карту розташування земельних ділянок та інших активів, що зазнають впливу, яка використовуватиметься для визначення власників і користувачів, що мають право на компенсацію та/або підтримку.

На додаток до інформації про земельні ділянки, що зазнають впливу, інвентаризація активів узагальнюватиме:

- (i) кількість споруд, що підлягають знесенню або зазнають іншого впливу, та інформацію про їхню належність із розподілом, де це доречно, за статтю;
- (ii) типи будівельних матеріалів, використаних у конструкціях, що зазнають впливу;
- (iii) інші нерухомі активи, включаючи інженерні підключення, допоміжні споруди та інші поліпшення.

Перепис і соціально-економічні обстеження осіб, яких стосується вплив проєкту, охоплюватимуть, але не обмежуватимуться, таким:

- (a) характеристики голів домогосподарств за віком, статтю та рівнем освіти;
- (b) інформацію про членів домогосподарств, включаючи користувачів землі без формально оформлених прав, їхню підприємницьку діяльність і зайнятість;
- (c) доходи домогосподарств та їх джерела, включаючи оцінку ризиків зuboжіння;
- (d) відомості про володіння та користування активами, такими як земля, споруди, посіви, дерева та інші поліпшення;
- (e) доступ до соціальних послуг, інфраструктури та громадських об'єктів;
- (f) доступ до комунальних послуг, доріг та транспортного сполучення;
- (g) доступ до спільних або природних ресурсів, які використовуються населенням;
- (h) гендерні та інші соціальні аспекти, що можуть впливати на процес придбання земель і переселення;
- (i) аналіз уразливості та визначення вразливих груп;
- (j) визначення домогосподарств і осіб, які зазнають значного або непропорційного впливу.

Перепис слугуватиме для підтвердження втрати майна, визначення втрат доходу, впливів на підприємницьку діяльність та зайнятість, а також для формування основи компенсації та заходів відновлення засобів до існування. Результати польових обстежень доповнюватимуться вторинною соціально-економічною інформацією регіонального та місцевого рівня.

6.6.3 Оцінка збитків

Для оцінки земельних ділянок, іншого нерухомого майна та активів, що зазнають впливу, залучатимуться незалежні кваліфіковані оцінювачі відповідно до вимог законодавства України. На основі інвентаризації активів та додаткової інформації про необхідні заходи з відновлення буде підготовлено бюджет компенсації, переміщення та відновлення засобів до існування. Остаточні суми компенсації визначатимуться та погоджуватимуться у порядку, передбаченому законодавством України та відповідними проєктними документами. Усі компенсаційні виплати, а також передача альтернативних земельних ділянок або інших форм відшкодування, у разі їх застосування, повинні здійснюватися без покладення на осіб, яких стосується вплив проєкту, податків, зборів або адміністративних витрат, якщо інше не буде прямо передбачено законодавством. Витрати, пов'язані з підготовкою та реалізацією ПДП / RAP, повинні покриватися за рахунок бюджету Проєкту, а уповноважений замовник несе відповідальність за своєчасне та повне фінансування таких заходів.

Вартість, строки та інші умови придбання земельної ділянки для суспільних потреб узгоджуються з власником або користувачем у порядку, визначеному законодавством України. Закон України №1559-VI передбачає проведення офіційних переговорів із власником майна щодо умов викупу, а у разі недосягнення згоди — можливість примусового відчуження за рішенням суду.

При визначенні розміру компенсації відповідно до законодавства України вихідною категорією є викупна ціна, що включає вартість земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель, споруд, багаторічних насаджень, а також збитки, завдані власнику внаслідок викупу, включаючи збитки, пов'язані з достроковим припиненням зобов'язань перед третіми особами, у тому числі упущену вигоду. Водночас у випадках, коли до Проєкту застосовуються вимоги кредиторів, методологія оцінки в ПДП / RAP має забезпечувати досягнення стандарту повної відновної вартості, якщо вимоги кредиторів є суворішими за національне законодавство.

Відповідно до законодавства України, за наявності правових підстав та вільних земельних ресурсів може розглядатися надання альтернативної земельної ділянки замість грошової компенсації або разом із нею, якщо це узгоджено у встановленому порядку. У таких випадках до викупної ціни або компенсаційного пакета можуть включатися витрати на підготовку землепорядної документації, оформлення прав

та державну реєстрацію, якщо це передбачено відповідними рішеннями та умовами відшкодування.

Детальна методологія оцінки збитків, визначення права на компенсацію, а також підходи до оцінки впливів на доходи та засоби до існування визначатимуться під час підготовки ПДП / RAP і будуть відображені у відповідному документі. Під час підготовки такої методології, за потреби, розглядатимуться питання капіталізації доходу, оцінки витрат на відновлення діяльності, перехідного періоду та інших заходів, передбачених вимогами кредиторів.

Звіти з оцінки та інша документація, пов'язана з визначенням розміру компенсації, підлягають розгляду та, у випадках, передбачених законодавством, відповідній експертизі або перевірці. Кваліфіковані оцінювачі залучатимуться уповноваженим замовником проєкту або відповідною Службою відновлення та розвитку інфраструктури під час підготовки ПДП / RAP. Якщо особа, яку стосується вплив проєкту, не погоджується з оцінкою, проведеною для цілей викупу, вона має право залучити іншого оцінювача або ініціювати рецензування / експертизу звіту з оцінки відповідно до законодавства. Така альтернативна оцінка може бути використана для обґрунтування заперечень під час переговорів або в судовому порядку, однак юридично обов'язковий розмір компенсації визначатиметься або за погодженими умовами викупу, або рішенням суду. Особи, які не погоджуються з рішеннями уповноважених органів, можуть звертатися до суду в порядку, встановленому законодавством України.

7 Визначення осіб, на яких впливає Проект та критерії прийнятності

У межах реалізації інфраструктурних проєктів відновлення та розвитку інфраструктури України можуть виникати ситуації, пов'язані з вилученням земельних ділянок, обмеженням користування земельними ресурсами або економічним переміщенням. У таких випадках необхідно чітко визначити категорії осіб, які можуть зазнати впливу реалізації проєкту, а також критерії їх прийнятності для отримання компенсації та інших форм підтримки.

Відповідно до принципів Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (ESP 2024), зокрема Environmental and Social Requirement 5 Land acquisition, restrictions on land use and involuntary resettlement/ Екологічна та соціальна вимога 5 Придбання землі, обмеження у землекористуванні та примусове переселення, особами, на яких впливає проєкт, вважаються фізичні або юридичні особи, домогосподарства, підприємства чи інші суб'єкти, які зазнають втрат майна, джерел доходу, доступу до ресурсів або інших негативних соціально-економічних наслідків у результаті реалізації інфраструктурного проєкту.

Критерії прийнятності визначають категорії осіб, які мають право на компенсацію або інші заходи підтримки, передбачені Рамковою політикою переселення та відповідними Планами переселення (Resettlement Plans).

7.1 Категорії осіб, на яких впливає проєкт

До осіб, на яких впливає проєкт (ОВП) можуть належати:

- ОВП, що мають юридично оформлені права на землю або основні засоби;
- ОВП, що не мають юридично оформлених прав на землю на час обстеження осіб, на яких впливає Проєкт, але претендують на відповідне оформлення й заявили про це, за умови визнання відповідних претензій згідно з чинним національним законодавством;
- ОВП, що мають документи старого зразка, що посвідчують право власності на землю, які не зареєстровано в державному земельному кадастрі.
- ОВП, що мають юридично оформлені права на землю або основні засоби;
- ОВП, що не мають юридично оформлених прав на землю на час обстеження осіб, на яких впливає Проєкт, але претендують на відповідне оформлення й заявили про це, за умови визнання відповідних претензій згідно з чинним національним законодавством;
- ОВП, що мають документи старого зразка, що посвідчують право власності на землю, які не зареєстровано в державному земельному кадастрі.

Категорії осіб, на яких впливає проєкт визначаються під час проведення соціально-економічного обстеження та інвентаризації активів у межах підготовки Планів переселення для відповідних проєктів.

У разі впливу Проєкту на землекористувачів незареєстрованих у ДЗК земельних ділянок, Державне Агенство, діючи через відповідні державні органи/органи місцевого самоврядування, нададуть таким землекористувачам допомогу в реєстрації чи оновленні реєстрації належних їм земель, щоб уможливити виплату їм відшкодування Урядом України згідно з чинним законодавством України. Неземельні активи/споруди, що знаходяться на земельних ділянках, які потрапляють під вплив Проєкту і належать землекористувачам без документів, що посвідчують право власності, буде оцінено, а їхню вартість відшкодовано із застосуванням абсолютно таких самих критеріїв, що й до землевласників з документами, що посвідчують право власності.

Компенсація та відшкодування мають забезпечити збереження незмінним або поліпшення засобів до існування та рівня життя ОВП після реалізації Проєкту. Для потреб Проєкту кінцевий термін звернення у цілях встановлення права на відшкодування визначається як дата прийняття рішення про викуп земельних ділянок для суспільних потреб відповідними місцевими органами влади або дата початку опитування. Особи, що займають відповідні земельні ділянки або здійснюють їх поліпшення після зазначеної дати, права на відшкодування не мають.

7.2 Власники земельних ділянок

До цієї категорії належать фізичні або юридичні особи, які мають документально підтвержене право власності на земельні ділянки, житлові будинки, споруди або інші об'єкти нерухомості, що можуть бути вилучені або зазнати впливу внаслідок реалізації інфраструктурного проєкту.

Власники майна мають право на:

- компенсацію вартості земельної ділянки або майна за принципом повної відновної вартості;
- компенсацію за втрату або пошкодження об'єктів нерухомості;
- компенсацію за втрату сільськогосподарських культур, насаджень або інших активів;
- компенсацію витрат, пов'язаних із переміщенням або відновленням майна.

7.3 Орендарі та користувачі

До цієї категорії належать особи або підприємства, які користуються земельними ділянками на підставі договорів оренди, суборенди або інших форм законного користування.

У випадку реалізації інфраструктурного проєкту орендарі та користувачі можуть мати право на:

- компенсацію за втрату або пошкодження майна, що належить їм;
- компенсацію за втрату або тимчасове обмеження джерел доходу;
- відшкодування витрат, пов'язаних із переміщенням діяльності;

- інші заходи підтримки, передбачені Планом переселення.

7.4 Бізнес та економічна діяльність

Особами, на яких впливає проект, можуть бути також суб'єкти господарювання, які здійснюють підприємницьку або виробничу діяльність на території реалізації проекту.

До таких суб'єктів можуть належати:

- підприємства та організації;
- індивідуальні підприємці;
- фермерські господарства;
- інші суб'єкти господарської діяльності.

У випадку впливу проекту на їхню діяльність можуть застосовуватися такі заходи:

- компенсація за втрату або пошкодження майна;
- компенсація за втрату доходів або прибутку;
- допомога у переміщенні або відновленні підприємницької діяльності;
- інші заходи підтримки, спрямовані на відновлення економічної активності.

Визначення категорій осіб, на яких впливає проект та критеріїв прийнятності є важливою передумовою для забезпечення справедливого та прозорого процесу компенсації та відновлення засобів існування осіб, які можуть зазнати впливу внаслідок реалізації інфраструктурних проектів.

8 Принципи оцінки активів і компенсації

Оцінка активів та визначення компенсації у рамках реалізації інфраструктурних проєктів здійснюється з метою забезпечення повного, справедливого та своєчасного відшкодування втрат особам, на яких впливає проєкт, а також недопущення погіршення їхнього соціально-економічного становища.

Компенсаційні механізми базуються на таких принципах:

- дотримання конституційного принципу непорушності права власності;
- забезпечення попереднього та повного відшкодування вартості майна;
- застосування принципу повної відновної вартості (replacement cost) відповідно до міжнародних стандартів;
- прозорість і об'єктивність процедур оцінки;
- участь осіб, на яких впливає проєкт у процесі консультацій;
- можливість оскарження результатів оцінки.

У випадку фінансування проєктів міжнародними фінансовими організаціями застосовуються також вимоги:

- EBRD Environmental and Social Policy 2024 (ESR5);
- World Bank ESS5;
- EIB Environmental and Social Standard 6;
- інших нормативних актів у сфері земельних відносин та оціночної діяльності.

8.1 Методологія оцінки активів

Оцінка активів здійснюється на основі комплексного підходу, що включає:

- Ідентифікацію осіб, на яких впливає проєкт (Affected Persons).
- Перепис домогосподарств та бізнесів (Census).
- Інвентаризацію активів (Inventory of Losses).
- Соціально-економічне обстеження домогосподарств, на які впливає проєкт.
- Незалежну експертну оцінку активів.

Оцінка проводиться сертифікованими незалежними оцінювачами, які діють відповідно до національних стандартів оцінки.

Методологія передбачає врахування:

- ринкової вартості активу;
- витрат на придбання аналогічного активу;
- витрат на оформлення прав власності;
- витрат на переміщення;
- витрат на відновлення інженерної інфраструктури;
- інших витрат, необхідних для повного відновлення активу.

У міжнародній практиці застосовується принцип replacement cost, що означає можливість повного відновлення активу без урахування зносу, якщо це необхідно для відновлення рівня життя осіб, на яких впливає проект.

8.2 Компенсація за землю

Компенсація за землю надається у випадках:

- постійного вилучення земельних ділянок;
- обмеження прав користування землею;
- встановлення сервітутів;
- тимчасового використання земель для будівництва.

Компенсація може надаватися у таких формах:

- грошова компенсація;
- надання рівноцінної земельної ділянки;
- комбінована форма компенсації.

Розмір компенсації визначається на основі:

- експертної грошової оцінки земельної ділянки;
- витрат на реєстрацію прав;
- витрат на оформлення нових земельних ділянок;
- втрат доходів від використання земель.

У разі тимчасового зайняття земельної ділянки власнику або користувачу компенсуються:

- втрати доходів;
- витрати на відновлення земель;
- інші збитки, визначені відповідно до Постанови КМУ №284 від 19.04.1993 «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам».

8.3 Компенсація за будівлі та споруди

Компенсації підлягають усі будівлі та споруди, які знаходяться на земельній ділянці, що вилучається або використовується для реалізації проекту, зокрема:

- житлові будинки;
- господарські будівлі;
- виробничі та комерційні об'єкти;
- інженерні споруди;
- огорожі, господарські конструкції та інші поліпшення.

Оцінка вартості будівель та споруд здійснюється на основі:

- технічної документації;

- ринкової вартості;
- вартості відновлення або будівництва аналогічного об'єкта.

У разі необхідності фізичного переміщення власникам також компенсуються:

- витрати на демонтаж;
- витрати на транспортування майна;
- витрати на будівництво або придбання нового житла;
- витрати на підключення до інженерних мереж.

8.4 Компенсація за втрату доходів

У випадку, коли реалізація проєкту призводить до економічного переміщення, осіб, на які впливає проєкт компенсуються втрати доходів.

До таких випадків належать:

- припинення або обмеження підприємницької діяльності;
- втрата доступу до виробничих ресурсів;
- втрата робочих місць;
- тимчасове припинення комерційної діяльності.

Компенсація може включати:

- відшкодування втрат доходів;
- компенсацію втрат прибутку;
- допомогу у відновленні діяльності;
- компенсацію витрат на переміщення бізнесу.

Розрахунок компенсації здійснюється на основі:

- фінансової звітності;
- податкових декларацій;
- інших підтверджуючих документів.

У випадках, коли офіційні документи відсутні, можуть застосовуватися альтернативні методи підтвердження доходів.

8.5 Компенсація за сільськогосподарські культури та дерева

Компенсація надається у випадках:

- знищення або пошкодження посівів;
- знищення багаторічних насаджень;
- втрати врожаю через тимчасове використання земель.

Розмір компенсації визначається з урахуванням:

- виду культури або насаджень;
- площі посівів;
- стадії розвитку культури;

- середньої врожайності;
- вартості відновлення насаджень.

Для багаторічних насаджень компенсація включає:

- витрати на відновлення саду;
- втрати доходу на період до досягнення продуктивного віку дерев.

Методика розрахунку компенсації може базуватися на:

- нормативних показників врожайності;
- агрономічних оцінках;
- регіональних економічних показниках.

8.6 Матриця прав на компенсацію (Entitlement Matrix)

Матриця прав на компенсацію визначає категорії осіб, на яких впливає Проєкт (ОВП), типи втрат / впливів, критерії прийнятності, а також відповідні форми компенсації, допомоги та заходів з відновлення засобів існування. Матриця застосовується з урахуванням принципу повної відновної вартості (replacement cost), вимог національного законодавства України та вимог міжнародних фінансових організацій. Право на компенсацію та/або допомогу визначається за результатами перепису, інвентаризації активів і соціально-економічного обстеження ОВП. Для цілей Проєкту застосовується кінцева дата звернень (cut-off date); особи, які зайняли земельні ділянки, створили поліпшення або набули права після такої дати, не мають права на компенсацію, крім випадків, прямо передбачених законодавством або відповідним Планом переселення.

Таблиця - Матриця прав на компенсацію (Entitlement Matrix)

№ Категорія ОВП	Тип втрати / впливу	Критерії прийнятності	Права на компенсацію / допомогу
1 Власники земельних ділянок із належно оформленими правами	Постійне вилучення земельної ділянки	Право власності підтверджене документально станом на cut-off date	Компенсація за земельну ділянку за принципом повної відновної вартості; компенсація пов'язаних збитків; компенсація витрат на оформлення, реєстрацію та інші транзакційні витрати; за потреби — надання альтернативної земельної ділянки, якщо це передбачено RP та погоджено сторонами
2 Власники житлових будинків, споруд, інших об'єктів нерухомого майна	Повна втрата житла / будівель / споруд	Документально підтверджене право власності станом на cut-off date	Компенсація за будівлі / споруди за повною відновною вартістю без урахування фізичного зносу; компенсація за пов'язані поліпшення; допомога на переміщення; допомога з відновлення житлових умов; за потреби — тимчасове житло / перехідна підтримка згідно з RP
3 Власники нерухомого майна	Часткова втрата будівель / споруд / поліпшень	Документально підтверджене право на актив станом на cut-off date	Компенсація за пошкоджену / вилучену частину активу за повною відновною вартістю; відшкодування витрат на ремонт, відновлення, демонтаж / перенесення; якщо залишок активу стає нефункціональним — компенсація як за повну втрату
4 Власники земельних ділянок	Тимчасове зайняття землі на період будівництва	Підтверджене право власності станом на cut-off date	Орендна / компенсаційна виплата за період тимчасового використання; відшкодування втрати врожаю, доходу та пошкоджених активів; відновлення земельної ділянки до попереднього або погодженого стану; усунення забруднення, сміття,

№ Категорія ОВП	Тип втрати / впливу	Критерії прийнятності	Права на компенсацію / допомогу	
			ущільнення ґрунту та інших наслідків тимчасового користування	
5	Орендарі земельних ділянок / майна (формальні)	Втрата права користування землею / приміщенням	Нааявний договір оренди / інше підтвержене право користування станом на cut-off date	Компенсація за документально підтверджені збитки, пов'язані з достроковим припиненням користування; компенсація поліпшень, здійснених орендарем; допомога з переміщення; компенсація втрати доходу / прибутку на перехідний період; допомога в пошуку альтернативної ділянки / приміщення за потреби
6	Користувачі земельних ділянок без формально оформлених прав, але які фактично користуються землею / майном	Втрата доступу до землі, активів, місця проживання або господарської діяльності	Факт користування підтверджений переписом, обстеженням, свідченнями громади та/або іншими доказами станом на cut-off date	Не мають права на компенсацію за саму землю, але мають право на компенсацію за дозволені / фактичні поліпшення, посіви, дерева, інші активи; допомогу на переміщення; допомогу з відновлення засобів існування; іншу підтримку, передбачену RP
7	Домогосподарства, що проживають у житлі без оформлених прав	Фізичне переміщення / втрата місця проживання	Факт проживання підтверджений переписом станом на cut-off date	Допомога на переселення; перехідна підтримка; допомога у пошуку альтернативного житла; компенсація за належні їм рухомі речі, поліпшення та інші активи; додаткові заходи підтримки для недопущення погіршення житлових умов
8	Власники / користувачі комерційних об'єктів, підприємці, у т.ч. ФОП	Повна або часткова втрата бізнесу / місця здійснення діяльності	Право власності, оренди або фактичне ведення діяльності підтвержене станом на cut-off date	Компенсація за втрату комерційних активів / приміщень; компенсація витрат на переміщення бізнесу; компенсація втрати прибутку / доходу на перехідний період; допомога у відновленні діяльності; допомога у пошуку альтернативного місця ведення діяльності
9	Працівники / наймані особи, зайняті у бізнесі, що зазнав впливу	Тимчасова або постійна втрата зайнятості / доходу	Підтверджена зайнятість або регулярне отримання доходу від діяльності, що зазнала впливу	Перехідна допомога; компенсація втрати заробітку / доходу на обґрунтований період; сприяння працевлаштуванню / перенаванчання, якщо це передбачено RP
10	Особи, чия діяльність зазнає тимчасового впливу під час будівництва (обмеження доступу, перекриття під'їздів, порушення торгівлі тощо)	Тимчасове погіршення економічного стану	Підтверджена оцінкою, переписом, скаргами, актами обстеження	Компенсація документально підтверджених втрат доходу / прибутку; тимчасові заходи пом'якшення (збереження доступу, тимчасові проходи / під'їзди, інформаційне попередження, фазування робіт); за потреби — перехідна підтримка
11	Власники сільськогосподарських культур / посівів	Втрата посівів, урожаю	Право власності / користування землею або підтверджений факт вирощування станом на cut-off date	Компенсація за втрачений урожай / посіви з урахуванням виду культури, площі, стадії розвитку та середньої врожайності; у разі тимчасового зайняття — компенсація за втрачений дохід за період неможливості використання ділянки
12	Власники багаторічних насаджень / дерев	Втрата дерев, садів, багаторічних насаджень	Підтвержене право власності / користування або підтверджений факт вирощування станом на cut-off date	Компенсація за дерева / насадження за відновною вартістю; для плодоносячих дерев — компенсація витрат на відновлення та втрати доходу до досягнення продуктивного віку нових насаджень
13	Особи / домогосподарства, що використовують спільні або природні ресурси	Втрата або обмеження доступу до пасовищ, води, лісу, під'їздів, інших ресурсів спільного користування	Факт користування ресурсом підтверджений обстеженням і консультаціями	Заходи з відновлення або заміщення доступу; компенсаційні або відновлювальні заходи на рівні громади; за потреби — індивідуальна підтримка для осіб, які зазнали суттєвого впливу

№ Категорія ОВП	Тип втрати / впливу	Критерії прийнятності	Права на компенсацію / допомогу	
14	Вразливі групи ОВП (особи з інвалідністю, самотні літні особи, малозабезпечені, ВПО, багатодітні сім'ї, самотні батьки / матері тощо)	Будь-який фізичний або економічний вплив, що непропорційно погіршує їхній стан	Належність до вразливої групи підтверджена соціально-економічним обстеженням	Додаткові адресні заходи підтримки понад базову компенсацію: допомога в оформленні документів, пріоритетний супровід виплат, додаткова допомога на переміщення, соціальний супровід, пріоритет у відновленні доходів / житлових умов, інші спеціальні заходи, визначені RP
15	Особи, які здійснили поліпшення або зайняли ділянку після cut-off date	Самовільне зайняття / поліпшення після встановленої дати	Факт виникнення права / зайняття / поліпшення після cut-off date	Не мають права на компенсацію чи допомогу в рамках RPF / RP, якщо інше не передбачено законодавством або спеціальним рішенням у виняткових випадках

Додаткові положення до Матриці

1. Принцип повної відновної вартості.

Компенсація за землю, будівлі, споруди, поліпшення, посіви, дерева та інші активи визначається за принципом повної відновної вартості, достатньої для придбання, відновлення або заміщення аналогічного активу без урахування фізичного зносу та без вирахування транзакційних витрат.

2. Cut-off date.

Для кожного проекту / субпроекту встановлюється кінцева дата звернень (cut-off date), якою є дата рішення про викуп земельних ділянок для суспільних потреб відповідним органом місцевої влади або дата початку перепису / соціально-економічного обстеження. Конкретна дата зазначається в Плані дій з переселення і доводиться до відома ОВП. Особи, які зайняли ділянку або створили поліпшення після цієї дати, права на компенсацію не мають.

3. Підтвердження прав і втрат.

Права на компенсацію та підтримку встановлюються на основі:

- перепису ОВП;
- інвентаризації активів;
- соціально-економічного обстеження;
- оцінки збитків незалежними оцінювачами;
- документів, а за їх відсутності — інших належних доказів фактичного користування, проживання або отримання доходу.

4. Підготовка Плану дій з переселення.

Для кожного конкретного проекту, де є ризики фізичного або економічного переміщення, План дій з переселення має містити повний реєстр ОВП, cut-off date, опис втрат, бюджет, графік виплат, заходи з відновлення засобів існування, підтримку вразливих груп та порядок моніторингу.

9 Відновлення засобів існування

Однією з ключових цілей реалізації політики переселення є забезпечення відновлення або покращення соціально-економічного становища осіб, на яких впливає проект, рівня їхніх доходів, житлових умов та доступу до ресурсів.

Відповідно до міжнародних стандартів (EBRD ESR5, World Bank ESS5), у випадках, коли реалізація проекту призводить до фізичного або економічного переміщення, позичальник зобов'язаний забезпечити:

- відновлення джерел доходів;
- підтримку у відновленні економічної діяльності;
- соціальну допомогу домогосподарствам, на які впливає проект;
- спеціальні заходи підтримки для вразливих груп населення.

Заходи з відновлення засобів існування розробляються в рамках Планів дій з переселення (Resettlement Action Plans – RAP) або скорочених планів переселення, залежно від масштабів впливу.

9.1 СТРАТЕГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗАСОБІВ ДО ІСНУВАННЯ

У процесі реалізації проекту може виникнути потреба у застосуванні стратегій відновлення засобів до існування до осіб, які зазнають впливу від реалізації проекту. Ця стратегія охоплює власників активів, орендарів та незареєстрованих користувачів активів. Основна мета цієї стратегії полягає у відновленні якості життя осіб, які зазнають впливу від реалізації проекту, щонайменше до рівня, який вони мали до проекту, або навіть підвищити його. Компенсація за втрату активів виплачується відповідно до матриці прав, але в деяких випадках компенсація може не гарантувати повного відновлення засобів до існування і може виникнути необхідність вжити додаткові заходи. Відновлення засобів до існування може знадобитися як на індивідуальному рівні, так і на рівні громади (у випадку, якщо рівень громади та громадських послуг зменшився або доступ до них став складнішим; наприклад, якщо деякі зони відпочинку громади зазнали впливу від реалізації проекту, тощо).

На рівні громади буде оновлено проектну документацію або будуть розроблені спеціальні плани з відновлення громадських послуг. Питання відновлення інфраструктури громади, яка зазнала впливу, буде обговорено з місцевою владою та користувачами.

Відновлення засобів до існування осіб, які зазнали впливу від проекту, може застосовуватися в наступних ситуаціях:

- Фізичне переселення
- Коли земля, яку потрібно викупити чи обмежити до неї доступ, є єдиним джерелом доходу
- Коли особи втрачають роботу або бізнес в результаті реалізації проекту.

Заходи щодо відновлення засобів до існування можуть бути визначені під час проведення соціально-економічного дослідження в рамках підготовки ПДП. До ПДП буде включено план відновлення засобів до існування із застосуванням наступних принципів:

- Заходи щодо відновлення засобів до існування будуть розроблені з урахуванням не лише впливу на фізичних осіб, а й сталого розвитку громади;
- Розроблені заходи щодо відновлення засобів до існування будуть обговорені з особами, які зазнають впливу від проєкту, та членами громади.
- Заходи щодо відновлення засобів до існування будуть впроваджені до початку процесу переселення, щоб уникнути періоду, коли при завершеному переселенні чи економічному переміщенні, заходи щодо відновлення засобів до існування ще не були передбачені.
- Під час процесу відновлення засобів до існування буде дотримано диференційований гендерний підхід, оскільки, зазвичай жінки та дівчата більш вразливі до переміщення. Заходи з відновлення засобів до існування будуть враховувати потреби та вподобання жінок.

9.2 Підтримка домогосподарств, на які впливає проєкт

Домогосподарства, які зазнали негативного впливу внаслідок вилучення земельних ділянок, втрати житла або джерел доходу, мають право на отримання додаткової підтримки, спрямованої на стабілізацію їхнього соціально-економічного становища.

До таких заходів можуть належати:

- допомога у переміщенні та облаштуванні нового житла;
- компенсація витрат на перевезення майна;
- тимчасова фінансова підтримка на перехідний період;
- сприяння у відновленні доступу до комунальних послуг та соціальної інфраструктури;
- допомога у відновленні доступу до земельних ресурсів або виробничих активів.

Особлива увага приділяється забезпеченню безперервності доступу до освіти, медичних послуг та соціального захисту для членів домогосподарств, на які впливає проєкт.

9.3 Відновлення економічної діяльності

У випадках, коли реалізація інфраструктурних проєктів призводить до економічного переміщення, тобто втрати або обмеження доступу до ресурсів, що забезпечують дохід, передбачаються заходи з відновлення економічної діяльності.

Такі заходи можуть включати:

- сприяння відновленню або переміщенню бізнесу;

- компенсацію витрат, пов'язаних із перенесенням підприємницької діяльності;
- підтримку у відновленні доступу до ринків збуту;
- надання консультаційної підтримки щодо відновлення або диверсифікації діяльності;
- сприяння у працевлаштуванні осіб, на яких впливає проект.

У випадку втрати доступу до сільськогосподарських земель можуть передбачатися заходи з:

- надання альтернативних земельних ділянок;
- підтримки у відновленні аграрного виробництва;
- компенсації втрат урожаю та продукції.

9.4 Допомога вразливим групам

Особлива увага приділяється підтримці вразливих груп населення, які можуть зазнати непропорційно сильного впливу від реалізації проєкту.

До таких груп можуть належати:

- домогосподарства з низьким рівнем доходу;
- особи похилого віку;
- особи з інвалідністю;
- самотні батьки;
- багатодітні сім'ї;
- внутрішньо переміщені особи;
- інші соціально вразливі категорії населення.

Для таких домогосподарств можуть передбачатися додаткові заходи підтримки, зокрема:

- індивідуальний супровід у процесі переселення;
- додаткова фінансова допомога;
- сприяння у доступі до соціальних програм;
- допомога у працевлаштуванні або професійній адаптації.

Метою таких заходів є запобігання подальшому соціально-економічному погіршенню становища вразливих груп населення.

9.5 Соціальні програми підтримки

Для забезпечення довгострокового відновлення засобів існування можуть впроваджуватися додаткові соціально-економічні програми підтримки, які реалізуються у співпраці з:

- органами місцевого самоврядування;
- державними установами;
- міжнародними фінансовими організаціями;
- громадськими організаціями.

До таких програм можуть належати:

- програми професійної підготовки та перекваліфікації;
- програми підтримки малого підприємництва;
- програми створення нових робочих місць;
- розвиток місцевої соціальної інфраструктури;
- програми підтримки сільського господарства та місцевих виробників.

Реалізація таких програм спрямована на забезпечення довгострокової соціально-економічної стабільності громад, на які впливає проект.

10 Планування переселення

Планування переселення є важливим елементом системи управління соціальними ризиками у проєктах відновлення та розвитку інфраструктури. Воно спрямоване на забезпечення мінімізації негативних соціальних впливів, пов'язаних із вилученням земель, обмеженням користування ресурсами або переміщенням населення.

Основною метою планування переселення є:

- забезпечення справедливого та прозорого процесу відчуження земель;
- захист прав власників земельних ділянок та інших користувачів;
- забезпечення повної та своєчасної компенсації;
- відновлення або покращення соціально-економічного становища осіб, на яких впливає проєкт.

Планування переселення здійснюється відповідно до вимог:

- Конституції України;
- Земельного кодексу України;
- Закону України «Про відчуження земельних ділянок для суспільних потреб» №1559-VI;
- міжнародних стандартів МФО (EBRD ESR5, WB ESS5, EIB ESS6).

У рамках РАМКОВА ПОЛІТИКА ПЕРЕСЕЛЕННЯ встановлюється загальна методологія підготовки Планів переселення (Resettlement Plans), які розробляються для конкретних проєктів або їхніх компонентів.

10.1 Скринінг соціальних впливів

Першим етапом планування переселення є скринінг соціальних впливів, який проводиться на ранній стадії підготовки інфраструктурного проєкту.

Метою скринінгу є визначення:

- потенційного вилучення земельних ділянок;
- необхідності фізичного переміщення домогосподарств;
- можливих випадків економічного переміщення;
- впливу на підприємницьку діяльність;
- впливу на вразливі групи населення.

Скринінг здійснюється на основі:

- польових обстежень;
- даних державного земельного кадастру;
- аналізу проєктної документації;
- консультацій з органами місцевого самоврядування;
- первинних консультацій із зацікавленими сторонами.

Результати скринінгу дозволяють визначити:

- масштаби соціального впливу;
- категорії осіб, на яких впливає проект;
- необхідність підготовки повного Плану переселення (RP) або скороченого Плану переселення (Abbreviated RP).

10.2 Підготовка Планів переселення (Resettlement Plans)

У випадках, коли реалізація проекту передбачає значне вилучення земель, фізичне переміщення населення або суттєві економічні втрати, розробляється повний План переселення (Resettlement Plan, RP).

План переселення є комплексним документом, який визначає:

- масштаби та характер соціальних впливів;
- кількість осіб, на які впливає проект;
- види втрат активів;
- механізми компенсації;
- заходи з відновлення засобів існування;
- бюджет та графік реалізації заходів.

Стандартна структура RP включає:

- опис проекту;
- результати соціального скринінгу;
- результати перепису населення (Census);
- інвентаризацію активів (Inventory of Losses);
- правову та інституційну базу;
- матрицю компенсацій (Entitlement Matrix);
- заходи з відновлення засобів існування;
- план консультацій із зацікавленими сторонами;
- механізм розгляду скарг;
- систему моніторингу та звітності.

План переселення розробляється відповідно до вимог міжнародних фінансових організацій та затверджується перед початком будівельних робіт.

У разі розробки Планів переселення початок будівельних робіт може відбуватися за умови повного виконання остаточного(их) Плану дій з переселення ПДП (повного надання компенсації/відновлення) відповідно до Звіту(ів) про виконання ПДП та видача Повідомлення про відсутність заперечень від Кредиторів.

Плани дій з переселення (ПДП) для кожного з субпроектів (або їх відповідних частин із впливом ПЗП) будуть розроблені після затвердження проектної документації державною експертизою. Після погодження проектних рішень сертифіковані землевпорядні організації будуть залучені для розбивки меж проекту та отримання детального переліку земельних ділянок та інших активів, що входять до зони будівництва/капітального ремонту дороги та потребують відчуження, їх тип та

перелік осіб, на яких впливатиме Проєкт, включаючи власників активів, орендарів та користувачів.

ПДП міститиме перевірений перелік осіб та організацій, яких зачіпає проєкт (субпроєкти або їх частини), вказуючи ступінь впливу (тобто, якого типу збитків вони зазнають та їх розмір), і інформацію про форму надання компенсації та/або відновлення рівня доходу, щоб забезпечити їм не гірше становище, ніж у ситуації «без проєкту». У всіх випадках загальною метою є принаймні відновлення засобів до існування та якості життя ОВП.

Основною метою ПДП є надання необхідної інформації для компенсації, переміщення та відновлення, включаючи: i) розмір збитків та вплив проєкту; ii) розкриття інформації, консультації та участь; iii) політику та рамки компенсаційних виплат та відновлення стану; (iv) програму відновлення для сильно постраждалих та вразливих домогосподарств; v) механізм розгляду скарг та невдоволень; vi) бюджет переселення, включаючи компенсацію за втрачені активи, переїзд та відновлення стану; vii) інституційну структуру та графік реалізації плану переселення; та viii) моніторинг виконання ПДП.

Під час перепису/соціально-економічного опитування та консультацій буде розроблено та розповсюджено серед ОВП інформаційну брошуру для громадськості. Консультації проводитимуться під час підготовки проєкту ПДП та остаточного ПДП, а також під час реалізації проєкту. Результати консультацій будуть задокументовані.

Проєкти ПДП / остаточні версії ПДП будуть оприлюднені на веб-сайтах ЄБРР, Укравтодору, обласних служб автомобільних доріг у регіонах, розташованих на території реалізації проєкту, а також на офіційних веб-сайтах відповідних органів місцевого самоврядування (наприклад, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади і т.д.) у зоні впливу Проєкту. Роздруковані примірники ПДП також будуть доступні в офісах відповідних регіональних служб автомобільних доріг та місцевих органів влади.

Після виконання кожного ПДП буде підготовлено Звіт про виконання, який послужить основою для початку будівельних робіт для субпроєкту (його частини із впливом на ПЗП).

10.3 Скорочені плани переселення (Abbreviated RP)

У випадках, коли вплив проєкту є обмеженим і не передбачає значного переміщення населення, може застосовуватися скорочений План переселення (Abbreviated Resettlement Plan).

Скорочений план може використовуватися, якщо:

- кількість домогосподарств, на які впливає проєкт є незначною;

- відсутнє фізичне переселення населення;
- втрати активів є незначними.

Abbreviated RP зазвичай включає:

- короткий опис проекту;
- перелік осіб, на яких впливає проект;
- інвентаризацію активів;
- опис механізмів компенсації;
- бюджет компенсацій;
- графік реалізації заходів.

Попри спрощену структуру, скорочений план має забезпечувати ті самі принципи захисту прав осіб, на яких впливає проект, що й повний RP.

10.4 Етапи підготовки Плану переселення (RP)

Процес підготовки Плану переселення включає кілька основних етапів.

1. Соціальний скринінг

Визначення потенційних соціальних впливів та необхідності підготовки RP.

2. Перепис населення (Census)

Ідентифікація всіх осіб та домогосподарств, на яких впливає проект.

3. Інвентаризація активів (Inventory of Losses)

Фіксація всіх активів, які можуть бути втрачені або пошкоджені внаслідок реалізації проекту.

4. Соціально-економічне дослідження

Аналіз соціально-економічного становища домогосподарств, на які впливає проект.

5. Консультації із зацікавленими сторонами

Проведення консультацій із:

- місцевими громадами;
- власниками земельних ділянок;
- представниками бізнесу;
- органами місцевого самоврядування.

6. Розроблення компенсаційних механізмів

Визначення форм компенсації та заходів з відновлення засобів існування.

7. Підготовка бюджету

Оцінка фінансових ресурсів, необхідних для реалізації заходів переселення.

8. Розроблення системи моніторингу

Визначення показників ефективності реалізації Плану переселення.

10.5 Затвердження документів міжнародними фінансовими організаціями

У випадках, коли інфраструктурні проєкти реалізуються із залученням міжнародних фінансових організацій, підготовлені Плани переселення підлягають обов'язковому погодженню з відповідними фінансовими установами.

Процедура затвердження зазвичай включає:

- Підготовку проєкту RP відповідно до вимог RPF та стандартів МФО.
- Попередній розгляд документу відповідними підрозділами проєкту та консультантами.
- Подання документу до міжнародної фінансової організації (EBRD, EIB, World Bank) для експертного аналізу.
- Внесення змін за результатами коментарів МФО.
- Остаточне погодження документу міжнародною фінансовою організацією.
- Оприлюднення документу відповідно до політики розкриття інформації МФО.

Реалізація заходів переселення може розпочатися лише після офіційного погодження RP міжнародною фінансовою організацією та завершення процедур консультацій із зацікавленими сторонами.

11 Консультації із зацікавленими сторонами

Ефективна взаємодія із зацікавленими сторонами є ключовим елементом реалізації політики переселення та управління соціальними ризиками у проєктах відновлення та розвитку інфраструктури.

Консультації із зацікавленими сторонами спрямовані на:

- забезпечення прозорості процесу підготовки та реалізації інфраструктурних проєктів;
- своєчасне інформування населення про потенційні соціальні впливи;
- врахування інтересів осіб, на які впливає проєкт та місцевих громад;
- запобігання соціальним конфліктам;
- підвищення довіри між органами влади, виконавцями проєкту та громадськістю.

Взаємодія із зацікавленими сторонами здійснюється на принципах:

- відкритості та прозорості;
- своєчасного доступу до інформації;
- інклюзивності та недискримінації;
- забезпечення участі вразливих груп населення;
- врахування зауважень та пропозицій громадськості.

Консультації проводяться протягом усього життєвого циклу проєкту, включаючи:

- стадію планування;
- стадію підготовки проєктної документації;
- стадію реалізації проєкту;
- стадію моніторингу та оцінки результатів.

11.1 Ідентифікація стейкхолдерів

Першим етапом процесу взаємодії із зацікавленими сторонами є ідентифікація та аналіз стейкхолдерів, які можуть бути прямо або опосередковано пов'язані з реалізацією проєкту.

До основних категорій зацікавлених сторін належать:

Особи, на яких впливає проєкт (Project Affected Persons):

- власники земельних ділянок;
- орендарі земель;
- користувачі земельних ресурсів;
- домогосподарства, що можуть бути переміщені;
- суб'єкти господарювання, діяльність яких може бути обмежена.

Місцеві громади:

- мешканці населених пунктів, розташованих у зоні впливу проєкту;

- територіальні громади;
- представники місцевого бізнесу.

Органи державної влади та місцевого самоврядування:

- обласні та районні державні адміністрації;
- органи місцевого самоврядування;
- органи земельних ресурсів;
- органи соціального захисту населення.

Громадські організації:

- екологічні організації;
- громадські об'єднання;
- професійні асоціації.

Інші зацікавлені сторони:

- міжнародні фінансові організації;
- підрядні організації;
- технічні консультанти.

У рамках підготовки Планів переселення проводиться аналіз зацікавлених сторін (Stakeholder Analysis), який дозволяє:

- визначити рівень зацікавленості сторін;
- оцінити потенційний вплив проєкту на різні групи;
- визначити найбільш ефективні способи комунікації.

11.2 Проведення консультацій

Консультації із зацікавленими сторонами проводяться на всіх етапах підготовки та реалізації проєкту.

Основною метою консультацій є:

- інформування населення про проєкт;
- обговорення потенційних соціальних впливів;
- отримання коментарів і пропозицій від громадськості;
- врахування інтересів осіб, на які впливає проєкт у процесі прийняття рішень.

Консультації можуть проводитися у таких формах:

- громадські слухання;
- зустрічі з місцевими громадами;
- робочі наради з органами влади;
- індивідуальні консультації з особами, на які впливає проєкт;
- фокус-групи;
- онлайн-консультації.

Особлива увага приділяється забезпеченню участі:

- соціально вразливих груп;
- осіб з інвалідністю;
- літніх людей;
- жінок та інших груп населення, які можуть мати обмежений доступ до процесів прийняття рішень.

Усі консультації повинні належним чином документуватися, включаючи:

- протоколи зустрічей;
- списки учасників;
- зауваження та пропозиції громадськості;
- результати розгляду отриманих коментарів.

11.3 Розкриття інформації

Розкриття інформації є важливою складовою процесу взаємодії із зацікавленими сторонами.

Інформація про проєкт повинна бути доступною для громадськості та містити:

- опис проєкту;
- потенційні соціальні та екологічні впливи;
- заходи з мінімізації негативних наслідків;
- механізми компенсації;
- процедури розгляду скарг.

Розкриття інформації здійснюється через:

- офіційні веб-сайти органів влади;
- публікацію документів у відкритому доступі;
- інформаційні повідомлення у засобах масової інформації;
- інформаційні стенди у населених пунктах;
- громадські консультації.

Ключові документи, що підлягають оприлюдненню, можуть включати:

- Рамкову політику переселення (RPF);
- Плани переселення (RP);
- екологічні та соціальні оцінки;
- звіти про консультації.

Розкриття інформації здійснюється відповідно до вимог національного законодавства та політик міжнародних фінансових організацій.

11.4 Участь громад у процесі прийняття рішень

Забезпечення участі громад у процесі прийняття рішень є важливим принципом управління соціальними ризиками у проєктах розвитку інфраструктури.

Участь громад передбачає:

- можливість висловлення думки щодо планованих проєктних рішень;
- участь у консультаціях;
- доступ до інформації про результати консультацій;
- врахування пропозицій громад у процесі прийняття рішень.

З метою забезпечення ефективної участі громад можуть застосовуватися такі інструменти:

- громадські слухання;
- консультативні комітети;
- громадські обговорення;
- електронні консультації.

Особлива увага приділяється забезпеченню участі осіб, на які впливає проєкт, інтереси яких безпосередньо пов'язані з реалізацією проєкту.

Результати консультацій із громадськістю повинні враховуватися при:

- підготовці Планів переселення;
- розробленні компенсаційних механізмів;
- плануванні заходів із відновлення засобів існування;
- прийнятті управлінських рішень щодо реалізації проєкту.

12 Корінні народи

У випадках, коли реалізація проєкту може впливати на права корінних народів, зокрема на їх звичаєві права щодо користування землею, територіями або природними ресурсами, замовник проєкту зобов'язаний забезпечити підготовку спеціалізованих заходів щодо захисту їхніх прав та інтересів.

У таких випадках може бути розроблений План розвитку корінних народів (Indigenous Peoples Development Plan) або інший відповідний документ, що визначає заходи щодо:

- запобігання негативним соціальним впливам;
- забезпечення належної участі корінних народів у процесах прийняття рішень;
- захисту їх традиційних прав на землю та природні ресурси.

Такий план має відповідати принципам Декларації ООН про права корінних народів, включаючи принцип вільної, попередньої та поінформованої згоди (Free, Prior and Informed Consent – FPIC) у випадках, коли проєкт може призвести до:

- переміщення корінних народів;
- обмеження доступу до традиційних земель;
- впливу на культурну ідентичність або традиційний спосіб життя.

А також повністю відповідати вимогам міжнародних фінансових інституцій, зокрема:

- Environmental and Social Policy (ESP) 2024 Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD). ESR7 Indigenous Peoples/ Корінні народи.
- EIB Environmental and Social Standards. EIB Environmental and Social Standard 7 – Indigenous Peoples / Екологічні та соціальні стандарти ЄІБ. Стандарт 7: Корінні народи.
- Світовий банк (WB) Environmental and Social Framework (ESF) Environmental and Social Standard ESS7: Indigenous Peoples / Екологічний та соціальний стандарт Екологічної та соціальної рамкової програми (ESF) ESS7: Корінні народи.

13 Культурна спадщина

Реалізація інфраструктурних проєктів повинна здійснюватися з урахуванням необхідності збереження та захисту культурної спадщини.

Підхід до управління ризиками для культурної спадщини ґрунтується на міжнародних конвенціях та принципах, ратифікованих державами-членами Європейського Союзу та Україною, а також на національному законодавстві у сфері охорони культурної спадщини.

Культурна спадщина розглядається як важливий елемент:

- історичної та культурної ідентичності суспільства;
- міжкультурного діалогу;
- сталого просторового розвитку територій.

До культурної спадщини можуть належати:

- археологічні об'єкти;
- історичні пам'ятки;
- об'єкти архітектурної спадщини;
- культурні ландшафти;
- нематеріальна культурна спадщина.

Фінансування та реалізація проєктів, як правило, не допускаються у випадках, коли проєкт може призвести до суттєвої загрози цілісності об'єктів культурної спадщини, що мають високий рівень міжнародного або національного захисту, зокрема об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини UNESCO.

Виключення з цього принципу можливе лише у випадках, коли замовник проєкту доведе виконання таких умов:

- відсутність технічно та економічно обґрунтованих альтернативних рішень;
- значні суспільні або соціально-економічні вигоди від реалізації проєкту;
- розроблення та впровадження належних заходів щодо збереження або відновлення культурної спадщини;
- проведення належних консультацій із зацікавленими сторонами, включаючи відповідні органи охорони культурної спадщини.

Усі відповідні заходи мають бути належним чином профінансовані та інтегровані до системи управління екологічними та соціальними ризиками проєкту, та повністю відповідати вимогам міжнародних фінансових інституцій, зокрема:

- Environmental and Social Policy (ESP) 2024 Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD). ESR8 Cultural heritage/ Культурна спадщина.
- EIB Environmental and Social Standards. EIB Environmental and Social Standard 8 – Cultural heritage / Екологічні та соціальні стандарти ЄІБ. Стандарт 8: Культурна спадщина.
- Світовий банк (WB) Environmental and Social Framework (ESF) Environmental and Social Standard ESS8: Cultural heritage/ Екологічний та соціальний стандарт Екологічної та соціальної рамкової програми (ESF) ESS8: Культурна спадщина.

14 Механізм розгляду скарг (Grievance Redress Mechanism – GRM)

Механізм розгляду скарг (Grievance Redress Mechanism – GRM) є важливим інструментом забезпечення прозорості, підзвітності та ефективної взаємодії між органами управління проектом, особами, на які впливає проект, та іншими зацікавленими сторонами.

Механізм розгляду скарг (MPC) є доступним для людей, які проживають або працюють на територіях, на які впливає діяльність за Проектом. Будь-яка особа, на яку впливає Проект або яка має застереження щодо Проекту, має право скористатися MPC, повинна мати легкий доступ до нього та заохочуватися його використовувати. Пропонований MPC не замінює державні механізми звернень громадськості та вирішення конфліктних ситуацій, що передбачені законодавством України, однак направлений на мінімізацію їх використання у тій мірі, в якій це можливо.

GRM забезпечує можливість подання та оперативного розгляду скарг, пов'язаних із реалізацією проектів відновлення та розвитку інфраструктури, включаючи питання:

- вилучення земельних ділянок;
- оцінки активів та компенсацій;
- процесу переселення;
- відновлення засобів існування;
- доступу до інформації;
- соціальних та екологічних впливів проекту.

Метою функціонування механізму розгляду скарг є:

- забезпечення доступного та ефективного способу вирішення конфліктних ситуацій;
- своєчасне реагування на звернення осіб, на які впливає проект;
- запобігання ескалації конфліктів;
- підвищення довіри між громадськістю та органами управління проектом.

GRM функціонує на принципах:

- доступності;
- прозорості;
- неупередженості;
- конфіденційності;
- своєчасності розгляду скарг.

Використання GRM не обмежує право заявників звертатися до суду або інших державних органів відповідно до чинного законодавства України.

14.1 Загальна структура механізму

Механізм розгляду скарг у рамках реалізації інфраструктурних проєктів передбачає багаторівневу систему розгляду звернень.

Основними елементами GRM є:

1. Рівень проєкту

На цьому рівні скарги приймаються та розглядаються:

- підрозділами управління проєктами (ГУП);
- відповідальними підрозділами Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ);
- представниками підрядних організацій.

Метою цього рівня є оперативне вирішення більшості питань без необхідності залучення інших інституцій.

2. Рівень місцевих органів влади

У випадку, якщо скарга не може бути вирішена на рівні проєкту, вона може бути передана на розгляд:

- органів місцевого самоврядування;
- місцевих державних адміністрацій;
- відповідних органів державної влади.

3. Судовий рівень

У разі незгоди із результатами розгляду скарги заявник має право звернутися до суду відповідно до законодавства України.

Крім того, у проєктах, що фінансуються міжнародними фінансовими організаціями, заявники можуть звернутися до відповідних механізмів розгляду скарг донорів, зокрема:

- Independent Project Accountability Mechanism (IPAM) ЄБРР;
- World Bank Inspection Panel;
- EIB Complaints Mechanism.

14.2 Процедура подання скарг

Скарги можуть подаватися будь-якими фізичними або юридичними особами, які вважають, що їхні права або інтереси були порушені у зв'язку з реалізацією проєкту.

Скарги можуть подаватися у різних формах:

- письмово;
- електронною поштою;

- через онлайн-форму на офіційному веб-сайті;
- під час громадських консультацій;
- через скриньки для звернень, розміщені у місцевих органах влади.

Скарга повинна містити:

- ім'я заявника (за бажанням заявника допускається подання анонімної скарги);
- контактну інформацію;
- опис проблеми;
- місце та обставини виникнення проблеми;
- бажаний спосіб вирішення питання.

Усі отримані скарги реєструються у журналі реєстрації скарг (Grievance Log) із присвоєнням унікального реєстраційного номера.

Заявник отримує підтвердження отримання скарги.

Фахівець з переселення ГВП буде відповідальним за регулярний моніторинг процесу розгляду скарг. Усі скарги, які будуть отримані і на місцевому, і на проектному рівні під час підготовки ПДП, впровадження та моніторингу після впровадження ПДП, а також дії, вчинені сторонами для вирішення даних скарг, будуть зафіксовані у реєстрі скарг та будуть надаватися ЄІБ та ЄБРР на щорічній основі або за вимогою.

14.3 Строки розгляду

Процес розгляду скарг передбачає чітко визначені строки.

Зазвичай процедура включає такі етапи:

- Реєстрація скарги
- Скарга реєструється протягом 3 робочих днів з моменту її отримання.
- Попередній розгляд
- Попередній аналіз скарги проводиться протягом 5–10 робочих днів.

На цьому етапі визначається:

- характер проблеми;
- відповідальний підрозділ;
- необхідність проведення додаткового розслідування.
- Розгляд скарги
- Повний розгляд скарги здійснюється протягом 30 календарних днів.

У складних випадках строк розгляду може бути продовжений, про що заявник інформується додатково. У випадку, якщо вирішення скарги неможливе у період до 30 днів, скаржнику буде повідомлено про продовження термін розгляду. Загальна тривалість вирішення скарги на місцевому рівні не може перевищувати 45 днів. Скарги, отримані від вразливих груп населення та домогосподарств, що зазнають сильного впливу, будуть мати пріоритет та розглядатись в першу чергу.

- Повідомлення заявника

Після завершення розгляду заявник отримує письмову відповідь, яка містить:

- результати розгляду;
- прийняте рішення;
- запропоновані заходи щодо вирішення проблеми.

У випадку анонімних скарг, роздрукована відповідь буде розміщена на інформаційних дошках відповідної регіональної Служби відновлення та місцевого органу влади, аби скаргник мав можливість ознайомитися із зворотнім зв'язком.

14.4 Процедура апеляції

Якщо заявник не погоджується з результатами розгляду скарги, він має право подати апеляцію.

Апеляція може бути подана:

- до вищого рівня управління проектом;
- до відповідного органу державної влади;
- до суду відповідно до законодавства України.

Процедура апеляції включає:

- Подання письмової заяви про перегляд рішення.
- Повторний розгляд справи уповноваженим органом.
- Прийняття остаточного рішення.

У випадках, коли проєкт фінансується міжнародними фінансовими організаціями, заявники також мають право звернутися до відповідних незалежних механізмів розгляду скарг донорів.

15 Моніторинг та звітність

Моніторинг та звітність є ключовими елементами системи управління соціальними ризиками у рамках реалізації політики переселення.

Метою моніторингу є:

- забезпечення ефективного виконання заходів, передбачених Планами переселення (Resettlement Plans – RP);
- своєчасне виявлення проблем у процесі реалізації заходів переселення;
- оцінка ефективності механізмів компенсації;
- контроль за відновленням засобів існування осіб, на які впливає проект.

Система моніторингу дозволяє забезпечити:

- прозорість процесу реалізації заходів переселення;
- підзвітність органів управління проектом;
- дотримання вимог національного законодавства та міжнародних стандартів.

Моніторинг здійснюється на двох рівнях:

- внутрішній моніторинг, який проводиться органами управління проектом;
- незалежний моніторинг, який здійснюється зовнішніми експертами або спеціалізованими організаціями.

15.1 Внутрішній моніторинг

Внутрішній моніторинг проводиться органами управління проектами та відповідними підрозділами Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ).

Основними завданнями внутрішнього моніторингу є:

- контроль виконання заходів переселення;
- контроль своєчасності виплати компенсацій;
- перевірка відповідності реалізації заходів вимогам Планів переселення;
- контроль виконання заходів з відновлення засобів існування.

Внутрішній моніторинг здійснюється шляхом:

- регулярного збору інформації про реалізацію заходів переселення;
- аналізу даних щодо компенсацій;
- перевірки документів щодо виплат компенсацій;
- проведення виїзних перевірок.

Основними суб'єктами внутрішнього моніторингу є:

- підрозділи управління проектами (ГУП);
- відповідальні структурні підрозділи ДАВРІ;
- консультанти з екологічних та соціальних питань;
- технічні консультанти та інженери з нагляду.

15.2 Незалежний моніторинг

У випадках реалізації великих інфраструктурних проєктів або проєктів із значними соціальними впливами може здійснюватися незалежний моніторинг.

Незалежний моніторинг проводиться:

- міжнародними або національними консультантами;
- незалежними експертами;
- спеціалізованими аудиторськими організаціями.

Основними завданнями незалежного моніторингу є:

- оцінка ефективності реалізації Планів переселення;
- перевірка дотримання міжнародних стандартів;
- оцінка рівня відновлення засобів існування осіб, на яких впливає проєкт;
- аналіз ефективності механізмів компенсації.

Незалежний моніторинг може включати:

- польові дослідження;
- опитування осіб, на яких впливає проєкт;
- аналіз соціально-економічних показників;
- перевірку документації.

Результати незалежного моніторингу використовуються для вдосконалення механізмів управління соціальними ризиками.

15.3 Показники ефективності

Для оцінки ефективності реалізації заходів переселення використовуються кількісні та якісні показники (Key Performance Indicators – KPI).

Основні показники можуть включати:

Показники компенсацій

- кількість домогосподарств, на які впливає проєкт;
- кількість виплачених компенсацій;
- відсоток своєчасно виплачених компенсацій;
- середній строк виплати компенсацій.

Показники переселення

- кількість переселених домогосподарств;
- кількість наданих альтернативних земельних ділянок;
- кількість відновлених житлових об'єктів.

Показники відновлення засобів існування

- рівень відновлення доходів домогосподарств, на які впливає проект;
- кількість відновлених підприємницьких діяльностей;
- кількість осіб, що отримали підтримку у працевлаштуванні.

Показники соціальної взаємодії

- кількість проведених консультацій;
- кількість отриманих скарг;
- кількість вирішених скарг.

Ці показники дозволяють оцінити ефективність реалізації заходів переселення та визначити необхідність коригування програм підтримки.

15.4 Звітність перед міжнародними фінансовими організаціями

У випадках, коли реалізація інфраструктурних проєктів здійснюється із залученням фінансування міжнародних фінансових організацій, органи управління проєктом зобов'язані забезпечити регулярну звітність перед відповідними фінансовими установами.

Звітність може включати:

- звіти про виконання Планів переселення;
- інформацію про виплату компенсацій;
- результати моніторингу відновлення засобів існування;
- інформацію про розгляд скарг;
- результати незалежного моніторингу.

Звіти можуть подаватися:

- щоквартально;
- раз на півріччя;
- щорічно.

Форма та періодичність звітності визначаються відповідними угодами між позичальником та міжнародними фінансовими організаціями.

Звіти можуть бути включені до:

- екологічних та соціальних звітів про реалізацію проєкту;
- звітів про виконання Планів дій;
- звітів про реалізацію екологічних та соціальних заходів.

16 Бюджетування та фінансування

Фінансування заходів, пов'язаних із придбанням земель, компенсацією втрат активів та відновленням засобів існування осіб, на які впливає проект, є невід'ємною складовою реалізації інфраструктурних проектів.

Відповідно до міжнародних стандартів (EBRD ESR5, World Bank ESS5, EIB ESS6), реалізація проектів, що передбачають вилучення земель або переселення населення, не може розпочинатися до забезпечення достатнього фінансування компенсацій та інших заходів переселення.

Бюджет заходів переселення формується на основі:

- результатів соціального скринінгу;
- перепису домогосподарств, на які впливає проект;
- інвентаризації активів;
- експертної оцінки вартості активів;
- оцінки заходів з відновлення засобів існування.

Фінансове планування здійснюється з метою:

- забезпечення повної компенсації втрат осіб, на які впливає проект;
- забезпечення фінансування заходів з переселення;
- забезпечення фінансування програм відновлення засобів існування;
- покриття адміністративних витрат, пов'язаних із реалізацією заходів переселення.

16.1 Джерела фінансування компенсацій

Фінансування компенсаційних виплат та інших заходів переселення може здійснюватися за рахунок різних джерел, залежно від структури фінансування відповідного інфраструктурного проекту.

До основних джерел фінансування можуть належати:

Державний бюджет України

У випадках реалізації державних інфраструктурних програм компенсації можуть фінансуватися за рахунок коштів державного бюджету відповідно до Бюджетного кодексу України.

Місцеві бюджети

Органи місцевого самоврядування можуть брати участь у фінансуванні заходів переселення у випадках, коли проекти реалізуються на території відповідних територіальних громад.

Кошти міжнародних фінансових організацій

У випадках реалізації проєктів із залученням фінансування міжнародних фінансових організацій, таких як:

- Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD);
- Європейський інвестиційний банк (EIB);
- Світовий банк (World Bank);
- частина витрат може фінансуватися за рахунок кредитних або грантових коштів, передбачених відповідними фінансовими угодами.

Інші джерела фінансування

У певних випадках фінансування може здійснюватися за рахунок:

- інвестиційних програм;
- коштів державних підприємств;
- коштів приватних інвесторів у рамках державно-приватного партнерства.

Незалежно від джерела фінансування, позичальник або відповідальний орган управління проєктом забезпечує повне та своєчасне фінансування компенсаційних виплат.

16.2 Формування бюджету заходів переселення

Бюджет заходів переселення формується на основі детального аналізу соціальних впливів та включає всі витрати, пов'язані з реалізацією заходів, передбачених Планами переселення.

До структури бюджету можуть входити такі основні категорії витрат:

Компенсації за землю

- викуп земельних ділянок;
- компенсація за обмеження користування землею;
- компенсація за тимчасове використання земель.

Компенсації за нерухоме майно

- компенсація за житлові будинки;
- компенсація за господарські споруди;
- компенсація за комерційні об'єкти.

Компенсації за втрату доходів

- компенсація втрат підприємницької діяльності;
- компенсація втрат сільськогосподарського виробництва;
- компенсація втрат робочих місць.

Компенсації за сільськогосподарські культури та насадження

- компенсація за знищені посіви;
- компенсація за багаторічні насадження;
- компенсація за втрату врожаю.

Заходи з відновлення засобів існування

- програми підтримки підприємницької діяльності;
- програми працевлаштування;
- професійне навчання та перекваліфікація.

Адміністративні витрати

- витрати на проведення оцінки активів;
- витрати на консультації із зацікавленими сторонами;
- витрати на функціонування механізму розгляду скарг;
- витрати на моніторинг та звітність.

Резервний фонд

До бюджету також може включатися резервний фонд (contingency) для покриття непередбачених витрат.

16.3 Управління фінансовими ресурсами

Ефективне управління фінансовими ресурсами є важливою умовою реалізації заходів переселення.

Управління фінансовими ресурсами включає:

- планування бюджету заходів переселення;
- контроль використання коштів;
- забезпечення своєчасних компенсаційних виплат;
- фінансову звітність перед зацікавленими сторонами.

Відповідальність за управління фінансовими ресурсами покладається на:

- Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ);
- підрозділи управління проєктами (ГУП);
- відповідні фінансові підрозділи органів державної влади.

Фінансові операції здійснюються відповідно до:

- законодавства України;
- умов фінансових угод із міжнародними фінансовими організаціями;
- процедур внутрішнього фінансового контролю.

З метою забезпечення прозорості використання фінансових ресурсів можуть проводитися:

- внутрішні фінансові перевірки;

- незалежні фінансові аудити;
- перевірки міжнародними фінансовими організаціями.

17 Порядок оновлення документа

Рамкова політика переселення (Resettlement Policy Framework – RPF) є стратегічним документом, який визначає загальні принципи, підходи та процедури управління соціальними впливами, пов'язаними з вилученням земель та переселенням населення у рамках реалізації інфраструктурних проєктів.

З метою забезпечення відповідності документа чинному законодавству України, вимогам міжнародних фінансових організацій та практичним потребам реалізації інфраструктурних проєктів, RPF підлягає періодичному перегляду та оновленню.

Оновлення документа може здійснюватися у разі:

- змін у законодавстві України;
- змін у політиках міжнародних фінансових організацій;
- змін у структурі органів управління проєктами;
- накопичення практичного досвіду реалізації інфраструктурних проєктів;
- виявлення необхідності удосконалення процедур управління соціальними ризиками.

Перегляд та оновлення документа здійснюються відповідно до встановлених процедур із забезпеченням прозорості та врахуванням позицій зацікавлених сторін.

17.1 Підстави для перегляду RPF

Перегляд Рамкової політики переселення може здійснюватися у разі виникнення однієї або кількох таких обставин.

Зміни у законодавстві України

Необхідність оновлення документа може виникати у разі внесення змін до законодавства України, яке регулює питання:

- земельних відносин;
- відчуження земельних ділянок для суспільних потреб;
- оцінки майна;
- соціального захисту населення;
- реалізації інфраструктурних проєктів.

Зміни у вимогах міжнародних фінансових організацій

Оновлення документа може здійснюватися у разі внесення змін до політик та стандартів міжнародних фінансових організацій, зокрема:

- Environmental and Social Policy Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD);
- Environmental and Social Framework Світового банку (World Bank ESF);
- Environmental and Social Standards Європейського інвестиційного банку (EIB ESS).

Зміни у структурі органів управління проєктами

Оновлення RPF може бути необхідним у випадку змін:

- інституційної структури управління інфраструктурними проєктами;
- повноважень органів державної влади;
- функцій підрозділів управління проєктами (PMU).

Практичний досвід реалізації проєктів

Підставою для перегляду документа може бути також накопичення практичного досвіду реалізації інфраструктурних проєктів, що дозволяє:

- вдосконалити процедури компенсації;
- підвищити ефективність механізмів консультацій із зацікавленими сторонами;
- удосконалити механізм розгляду скарг;
- підвищити ефективність моніторингу.

17.2 Процедура внесення змін

Процедура внесення змін до Рамкової політики переселення передбачає кілька етапів.

Ініціювання перегляду документа

Ініціатором перегляду документа можуть виступати:

- Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ);
- підрозділи управління проєктами (ГУП);
- міжнародні фінансові організації;
- органи державної влади або місцевого самоврядування.

Підготовка змін до документа

На цьому етапі проводиться:

- аналіз чинної редакції документа;
- аналіз змін у законодавстві та міжнародних стандартах;
- підготовка проєкту змін до RPF.

До підготовки змін можуть залучатися:

- експерти з екологічних та соціальних питань;
- юридичні консультанти;
- міжнародні експерти.

Проведення консультацій із зацікавленими сторонами

У разі внесення суттєвих змін до документа можуть проводитися консультації із:

- представниками місцевих громад;
- громадськими організаціями;
- органами державної влади;
- міжнародними фінансовими організаціями.

Затвердження змін

Після завершення процедури підготовки та погодження змін нова редакція документа затверджується відповідним рішенням уповноваженого органу.

Оновлена версія документа вводиться в дію відповідним наказом або розпорядчим актом.

17.3 Узгодження з міжнародними фінансовими організаціями

У випадках, коли інфраструктурні проєкти реалізуються із залученням фінансування міжнародних фінансових організацій, оновлення Рамкової політики переселення повинно бути погоджене з відповідними донорами.

Процедура погодження включає:

- Подання проєкту оновленої редакції документа міжнародній фінансовій організації.
- Проведення експертного аналізу документа відповідними підрозділами міжнародної фінансової організації.
- Отримання коментарів та рекомендацій щодо вдосконалення документа.
- Внесення змін до документа з урахуванням отриманих рекомендацій.
- Офіційне погодження документа міжнародною фінансовою організацією.

Після погодження документ має бути:

- оприлюднений на офіційному веб-сайті Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України;
- використаний як основний нормативний документ при підготовці Планів переселення для конкретних інфраструктурних проєктів.

18 Розкриття інформації

Розкриття інформації є важливою складовою реалізації Рамкової політики переселення та спрямоване на забезпечення відкритості, прозорості та підзвітності процесу управління соціальними впливами, пов'язаними з вилученням земель та переселенням населення.

Відповідно до вимог міжнародних фінансових організацій та національного законодавства України, інформація щодо реалізації політики переселення повинна бути доступною для громадськості, осіб, на які впливає проект, та інших зацікавлених сторін.

Основними цілями розкриття інформації є:

- забезпечення своєчасного інформування громадськості про проекти, що можуть впливати на населення;
- забезпечення прозорості процесу вилучення земельних ділянок та компенсації;
- сприяння участі громадськості у процесах планування та реалізації інфраструктурних проектів;
- запобігання соціальним конфліктам та підвищення довіри до процесу прийняття рішень.

Розкриття інформації здійснюється на всіх етапах реалізації проекту, включаючи:

- стадію підготовки інфраструктурного проекту;
- стадію підготовки Планів переселення;
- стадію реалізації заходів переселення;
- стадію моніторингу та оцінки результатів.

18.1 Публікація документа

Рамкова політика переселення є публічним документом, що визначає загальні принципи управління соціальними впливами у проектах відновлення та розвитку інфраструктури.

Після затвердження відповідним розпорядчим актом Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України (ДАВРІ) документ підлягає обов'язковому оприлюдненню.

Публікація документа здійснюється з метою:

- забезпечення відкритості процесу управління соціальними впливами;
- інформування громадськості про принципи та механізми компенсації;
- забезпечення доступу осіб, на які впливає проект, до інформації щодо їхніх прав.

У рамках реалізації інфраструктурних проєктів додатково можуть оприлюднюватися такі документи:

- Плани переселення (Resettlement Plans – RP);
- скорочені Плани переселення (Abbreviated RP);
- звіти про консультації із зацікавленими сторонами;
- звіти про реалізацію заходів переселення.

Публікація таких документів здійснюється відповідно до політик розкриття інформації міжнародних фінансових організацій.

18.2 Доступ громадськості до інформації

Громадськість повинна мати можливість отримати доступ до інформації щодо реалізації політики переселення.

Доступ до інформації забезпечується шляхом:

- публікації документів у відкритому доступі;
- проведення консультацій із зацікавленими сторонами;
- надання інформації за запитами громадян;
- розміщення інформаційних матеріалів у населених пунктах, що знаходяться у зоні впливу проєкту.

Інформація повинна бути:

- зрозумілою для громадськості;
- доступною у відповідних мовах;
- оприлюдненою у зручному форматі.

Особлива увага приділяється забезпеченню доступу до інформації для:

- осіб, на яких впливає проєкт;
- соціально вразливих груп населення;
- місцевих громад.

У разі необхідності можуть використовуватися додаткові канали комунікації, зокрема:

- інформаційні зустрічі з громадою;
- публічні консультації;
- інформаційні бюлетені;
- електронні засоби комунікації.

18.3 Розміщення документа на сайті ДАВРІ

З метою забезпечення відкритості діяльності органів державної влади Рамкова політика переселення підлягає розміщенню на офіційному веб-сайті Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України.

Документ розміщується у відповідному розділі веб-сайту, присвяченому:

- екологічній та соціальній політиці;
- реалізації інфраструктурних проєктів;
- взаємодії із зацікавленими сторонами.

На веб-сайті ДАВРІ можуть також розміщуватися:

- Плани переселення для окремих проєктів;
- звіти про консультації з громадськістю;
- інформація про механізм розгляду скарг;
- звіти про реалізацію соціальних заходів.

Розміщення документів у відкритому доступі сприяє:

- забезпеченню прозорості діяльності органів влади;
- підвищенню довіри громадськості;
- забезпеченню ефективної взаємодії між усіма учасниками реалізації інфраструктурних проєктів.

18.4 Контактні відомості

Зацікавлені сторони можуть надсилати свої пропозиції та коментарі в такий спосіб:

- У письмовій формі за адресою: 03150, м. Київ, вул. Фізкультури, 9;
- Цілодобова гаряча лінія: +38 (067) 400 60 80;
- Електронною поштою: uds@restoration.gov.ua; або info@restoration.gov.ua